Poštarina plaćena u gotovom

ZAGREB

BROJ 3 OŽUJAK 1941. GOD. IX.

Izlazi mjesečno. — Cijena godišnje za članove Din 40—, za nečlanove Din 50—. Pojedini brojevi Din 5·—

ZAGREB

REVIJA DRUŠTVA ZAGREBČANA

BROJ 3 GOD. IX. OŽUJAK 1941.

Dr. Antun Goglia, Zagreb:

STOGODIŠNJICA NARODJENJA I PEDESETA GODIŠNJICA SMRTI GJURE EISENHUTHA (1841 – 1891).

Ove godine završava stota godišnjica narođenja, a pedeseta godišnjica smrti hrvatskog glazbenika Đure Eisenhutha[1]. Među skladateljima one dobe zapada ga odlično mjesto u povijesti hrvatske muzike. On je bio kroz tri decenija vrlo značajna ličnost u muzičkom životu grada Zagreba, gdje je on živo učestvovao ne samo u društvenom i koncertnom životu, već je uvijek sudjelovao kao hrvatski glazbenik kod svih narodno-kulturnih svečanosti ne samo u Zagrebu, svom rodnom gradu, nego i u drugim gradovima naše domovine. On je odgojio mnogo glazbenika, razvio veliku djelatnost u raznim hrvatskim pjevačkim društvima, a skladao je u svim oblastima glazbe. Njegove rodoljubne pjesme i davorije također doprinjele su budjenju narodne ideje.

Pošto je Eisenhuth živo djelovao na razvitak naše muzičke kulture, to je zavrijedio, da se povodom spomenutih jubileja osvježi njegova uspomena.

Eisenhuth rodio se u Zagrebu na sam Božić g. 1841. Njegov otac Đuro bio je ugledan zagrebački građanin i živio u gornjem gradu, gdje je imao stolarsku radionu u Kamenitoj ulici. Kao dobar pjevač i gitaraš a uz to i šaljivdžija bio je rado viđen u tadanjem zagrebačkom društvu. Svakako je Đuro od njega naslijedio muzički talenat i nagnuće da se sasma posveti glazbi. Nije zato slučaj, što spominje Fr. Ks. Kuhač, da je on na sprovodu velikog hrvatskog skladatelja Vatroslava Lisinskoga nosio mali križ.

Eisenhuth polazio je gimnaziju, ali naskoro posveti se sasma muzici te uči glazbu u glazbenoj školi hrvatskog glazbenog zavoda od g. 1854 do 1860. Pjevanje i teoriju učio je kod učithelja Vatroslava Lichten-

[1] Dr. A. Goglia: »Gjuro Eisenhuth«. Sv. Cecilija god 1926 i posebni otisak; Božidar Širola: »Pregled povijesti hrvatske muzike« (Edition Rirop, Zagreb 1922, str. 253).

e g g e r a, a violinu kod A n t u n a Š v a r c a. Eisenhuth je bio izvrstan đak, pa je po tadanjem običaju radi dobrog napredka bio opetovano javno pohvaljen. Općio je mnogo s drugim učenicima, s kojima je privatno muzicirao, pa je za taj ensemble već tada počeo skladati.

Svršivši glazbenu učionu, kanio se dalje obrazoovati u glazbi, pa se za to obratio gradskom poglavarstvu, a kasnije vladi, da mu pruže potporu. Molbe nisu uslišane te je Einsenhut ostao u Zagrebu. Kasnije ipak neko vrijeme privatno učio kod bečkog profesora A n t u n a M. S t o r c h a.

Đuro Eisenhuth.

U vrijeme kad je Eisenhuth svršio nauke, grad Zagreb nije imao stalnog orkestra. God. 1854. osnovao je glazbenik F r a n j o P o k o r n i orkestar pod naslovom »P r v a h r v a t s k a c i v i l n a g l a z b a«, nu smrću Pokornog god. 1859. prestao je djelovati taj orkestar.[2])

Eisenhuth, koji jošte nije imao stalnog namještenja uvidio je tu prazninu, pa je već god. 1861. sastavio orkestar, koji on sve više usavršuje i za nj komponira.

[2]) Dr. A G o g l i a: »O r k e s t r a l n a m u z i k a u Z a g r e b u«. S v. C e c i l i j a god. 1935 i posebni otisak str. 13.

Pošto su takve glazbe u tadanje vrijeme najviše služile za razonodu i razveselenje građana i za plesne zabave, to je Eisenhuth skladao za tu ustanovu najviše plesnu glazbu (A m a l i j a — polka; L e p t i r i — brzopolka; S o f i j a — polka tremblante i t. d.). Vesela ta plesna glazba, koju je on gojio i neke Straussove crte u njegovom licu, doprinijelo je, da su ga u Zagrebu nazivali »Z a g r e b a č k i S t r a u s s«.[3])

Godine 1872. zaključilo je z a g r e b a č k o v a t r o g a s n o d r u š t v o, da osnuje svoju glazbu. Poznavajući Eisenhuthov organizatorni duh, povjeriše mu tu zadaću i postaviše ga za kapelnika. Eisenhuth je tu glazbu tako uvježbao, da je ona sudjelovala također na koncertima i zabavama hrvatskog pjevačkog društva »K o l o«.[4]) Za tu glazbu također je on skladao više komada. (V a t r o g a s n a p o l k a, L j u b a v n i g l a s n i k — valcer i dr.) Ovo djelovanje približilo je Eisenhutha tom pjevačkom društvu, koje ga je god. 1873. izabralo društvenim zborovođom. Godine 1875. osnuje »Kolo« svoj orkestar, u koji su pristupili članovi vatrogasne glazbe. Taj orkestar pod Eisenhuthovom upravom djelovao je do god. 1879.

Uz zvanje kapelnika bio je Eisenhuth početkom sedamdesetih godina i o r g u l j a š e m u ž u p n o j c r k v i s v. M a r i j e u Z a g r e b u, pa iz ovog doba imademo više njegovih skladba crkvene muzike. Na Božić 1871. izvedena je u toj crkvi njegova m i s a u G-duru, komponirana na hrvatski tekst I l i j e O k r u g i ć a[5]), a na Petrovo god. 1872. njegova m i s a u C-duru. Kao solisti sudjelovali su članovi zagrebačke opere M a t i l d a L e s i ć, F r a n G r b i ć i J o s i p K a š m a n.

Godine 1872. pokrenuo je mladi profesor i kurator crkve s v. K a t a r i n e u Zagrebu dr. F e l i k s S u k »Z a g r e b a č k o c r k v e n o d r u š t v o«, kojemu je bila svrha gojiti i promicati crkvenu glazbu. Društvo je prikupilo lijepi broj članova, a prvi ravnatelj crkvenog zbora bio je Eisenhuth. Dne 24. XI. 1872. pjevalo je društvo u čast sv. Katarine u spomenutoj crkvi Eisenhuthovu m i s u u E-duru.

Za taj kor Eisenhuth je skladao i posvetio Suku više crkvenih kompozicija, tako: H r v a t s k u m i s u u s l a v u s v. Ć i r i l a i M e t o d a; R e q u i e m; T a n t u m e r g o i dr.

Nu Eisenhuthova težnja bila je, da djeluje i kao m u z i č k i p e d a g o g.

Već od god. 1868. učio je kod njega privatno violinu violinski virtuoz i skladatelj F r a n j o K r e ž m a, pa je svog mladog učenika tako temeljito i odlično podučavao, da je u rujnu 1875. bio nakon sjajno položenog pri-

[3]) »A g r a m e r Z e i t u n g« od 9. XI. 1886.

[4]) B. Z e i n i n g e r: Hrv. pjev. društvo »K o l o« u Zagrebu tečajem 30 godina. Jubilejski spis. Zagreb 1892, str. 90.

[5]) »A g r a m e r Z e i t u n g« od 3. I. 1872.

jamnog ispita primljen u bečki konservatorij. Krežma je svog prvog učitelja sačuvao u vrlo lijepoj uspomeni i posvetio mu jednu svoju kompoziciju.[6])

God. 1867. imenovan je Eisenhuth počasnim učiteljem violine u narodnom zem. glazbenom zavodu (danas Hrv. glazbeni zavod), god. 1876. privremenim učiteljem, a kasnije redovitim profesorom, koju je službu vršio do svoje smrti. Kao učitelj bio je on vrlo savjestan i energičan te uzgojio više vrsnih violinista. Njegovi učenici bili su Aurel Weis-Bjelinski, Otto Žert, dr. A. Kuhar i dr.[7])

Braća Đuro i Josip Eisenhuth sa sestrom Marijom udatom Oršić iz god. 1860.

Osim u glazbenom zavodu bio je Eisenhuth također počam od g. 1865. imenovan učiteljem pjevanja na zagrebačkim glavnim učionama, a od god. 1876. podučavao je pjevanje i glazbu u višoj djevojačkoj učioni u Zagrebu. Kao učitelj pjevanja izdao je god. 1872. u nakladi Albrechta i Fiedlera školsku pjesmaricu »Napěvi crkvenih pěsmah, što se nalaze u Balenovićevoj »Sunčanici« i što se u Hrvatskoj i Slavoniji i Dalmaciji pjevaju«.

Nu Eisenhuth nije bio samo violinski pedagog, već se je on za rana isticao kao vrstan violinist, a spominjem svečani koncert dne 26 VIII. 1871. u slavu 200 godišnjice Jana Komenskoga, na kojem je s velikim uspjehom otsvirao Beriotov I violinski koncert.

[6]) Dr. A. Goglia: »Domaći violinisti u Zagrebu u XIX i XX stoljeću«. Sv. Cecilija 1940, sv. 3 i 4.

[7]) Dr. A. Goglia: »Hrvatski glazbeni zavod 1827—1927«. Sv. Cecilija 1926 i 1927 i posebni otisak str. 40; 64, 37, 71, 116 i 122.

U kasnijim godinama nije radi svoje mnogostrane muzičke zaposlenosti nastupao kao solista, ali je do svoje smrti bio koncertni meštar opernog kazališnog orkestra. Za violinu skladao je jednu Fantaziju i Elegiju.

Eisenhuth se mnogo bavio i komornom muzikom te nastupao u komorno-muzičkim izvedbama »Hrv. glazb. zavoda« i »Kola«.[8])

On je osnovao i Klavirni trio. Klavir je svirala njegova kćerka Lujza, a violončelo njegov brat Josip, koji je bio član opernog kazališnog orkestra, koralista prvostolne crkve zagrebačke i zborovođa hrv. tipografskog pjevačkog društva »Sloge« u Zagrebu, a skladao je više zborova.[9]) Ovo udruženje opetovano je nastupilo ne samo u Zagrebu nego i u provinciji. Taj trio je 18. XI. 1890. svirao i u biskupskom dvoru u Đakovu. Veliki biskup J. J. Strossmayer bio je sviranjem tog tria vrlo razdragan, pa je rekao: »Sinovi moji, kćerko moja! Za mene je danas uzvišen dan, za mene je Božić; zahvaljujem Vam na glazbenom užitku.«[10])

Spomenuo sam, da je Eisenhuth bio koncertni meštar u opernom kazališnom orkestru. Dne 1. X. 1881. imenovao ga je tadanji intendant dr. Marijan Derenčin uz to kao dirigenta operete. U lipnju 1885. priredio je sa članovima zagrebačke opere u Varaždinu 10 opernih predstava.

Eisenhuth odvažio se je i na veće skladbe, a to je opera. Njegova je poznata dramatična opera u tri čina »Sejslav Ljuti« po libretu Franje Žigrovića-Pretočkoga. Ova opera davana je prvi puta u zagrebačkom kazalištu uz sudjelovanje »Kola« dne 10. III. 1878. u korist zaklade za gradnju umjetničkog doma »Kola«. Dirigirao je sam autor. Ta opera davana je 9 puta.[11]) Drugu svoju operu »Petar Bačić« (po Luki Botiću) nije dovršio. Izvodili su se samo pojedini dijelovi iz te opere u koncertima »Kola«. Napokon je Eisenhuth komponirao i operetu »Moć ljubavi«, koja se nije nikada izvodila.

Svestrano djelovanje razvio je Eisenhuth u zagrebačkim pjevačkim društvima. Početkom sedamdesetih godina bio je Eisenhuth prvi zborovođa hrv. obrtničkog radničkog pjev. društva »Sloboda«.

God. 1874. izabran je zborovođom trg. društva »Merkur« te je djelovao do god. 1887.

Sveučilišno pjev. društvo »Hrvatska Lira«, kojemu je bila svrha, da popularizira hrvatsku muzičku umjetnost i uza to da budi narodnu

[8]) Dr. A. Goglia: »Domaći violinisti u Zagrebu u XIX i XX stoljeću« str. 6.

[9]) Dr. A. Goglia: »Učitelji violončela u Zagrebu i njihovi učenici muzičari«. Sv. Cecilija 1935, sv. 3, 4, 5 i 6.

[10]) Dr. A. Goglia: »Komorna muzika u Zagrebu«. Sv. Cecilija god. 1929 i 1930 te posebni otisak str. 11.

[11]) Dr. M. Ogrizović: Hrvatska opera (1870—1920). Zem. Tiskara. Zagreb 1920, str. 17 i 62.

svijest, izabralo je god. 1876. Eisenhutha svojim zborovođom, a on mu posvećuje svoj popularni zbor »U s t a j r o d e«.

I najstarije hrvatsko glazbeno pjev. društvo »V i j e n a c« u zagreb. sjemeništu, osnovano god. 1839. također ubraja ga među svoje prijatelje. On je često dolazio u sjemenište te vježbao pjevačkim zborom i mnogo doprinjeo napretku toga društva. U ovim zbirkama pjesama, koje je to društvo izdalo i to: I. B i s e r n i c a god. 1874. i II. B i s e r n i c a god. 1886. uvrstio je Eisenhuth svoje zborove te su on i Zajc pomagali redigirati potonju zbirku.

Luisa, starija kćerka Đure Eisenhutha, učiteljica glasovira

Najveću pak djelatnost razvio je Eisenhuth u hrv. pjev. društvu »Kolo« u Zagrebu, kojemu je on bio zborovođa 18 godina t. j. od god. 1873. do svoje smrti. Ljetopis »Kola«[12]) spominje gotovo na svakoj stranici njegovo ime. Nije u ono doba koncerta ili zabave »Kola«, a da se ne bi izvela koja njegova kompozicija, da on ne bi dirigirao orkestrom i da nije sudjelovao kao solo violinista ili kao član komorne glazbe. Pošto je Eisenhuth bio među prvima, koji je počeo pisati b u r l e s k e, to je on također tu vrst glazbe uvrštavao u rasporede društvenih šaljivih koncerata, a mnogo su se izvađale i u provinciji. Mnogi će se sjećati burleske »U n a r a v i«; »T i-

[12]) Z e i n i n g e r: H r v. p j e v. d r u š t v o »K o l o«.

b u r t i o i Ž u ž e l i n a«; »Č u d a n č o v j e k«; »P r i s i l j e n a ž e n i t b a«; »K o r t e š a c i j a u T u r o v o m p o l j u« i dr.

Spomenutim društvima a i drugim hrv. pjev. društvima posvetio je Eisenhuth himne, popútnice, a i razne zborove, a »K o l u« je uglazbio H i m n u na riječi pjesnika J o v a n a S u n d e č i ć a.

Na inicijativu »Kola« donešena je god. 1874. odluka o osnivanju H r v a t s k o g p j e v a č k o g s a v e z a i to na sastanku hrv. pjevačkih društava u Zagrebu, dočim je taj savez formalno osnovan god. 1875. na sastanku svih hrv. pjev. društava o Duhovima u Sisku. U središnji odbor izabran bi i Eisenhuth. Tom zgodom bio je koncert, koji je započeo Eisenhuthovom uvertirom »Slava«. Hrv. pjevački savez izabrao je Eisenhutha god. 1890. svojim savjetujućim članom.

Godine 1891. odučilo je »Kolo«, da prvi put u Zagrebu izvede velebno djelo M e s s a d a R e q u i e m od G. V e r d i a, te provedbu toga povjeri Eisenhuthu. Eisenhuth se latio tog posla, a pošto' je međutim obolio, proučavao je partituru u postelji, pa krasne melodije i tekst dirnule su ga tako, da su ga suze oblile, pa mu je supruga morala oduzeti partituru. Nu nije mu bilo suđeno, da iznese to djelo pred općinstvo, jer je međutim umro. Što je značilo za Zagreb prije 50 godina izvesti takovu skladbu, to mogu prosuditi Zagrepčani, kojima su tadanje prilike bile poznate.

»Kolaši« su poštovali i ljubili svog Eisenhutha. O njegovom imendanu pjevali su mu svake godine podoknicu, a i danas ga spominju s iskrenim pietetom.

Povodom četrdesete godišnjice »Kola« čitamo u »O b z o r u« (10. VII. 1892.) u članku »G l a z b e n i c i Đ u r o E i s e n h u t h i V i l k o N o v a k« ovo: »Stariji pjevači se još živo sjećaju veselog i vedrog Eisenhutha, koji je živio i umro za hrvatsku pjesmu. O slavi 40 godišnjice »Kola« spustit će se barjak »Kola« nad njegov grob u znak počasti. Eisenhuth je bio zborovođa »Kola«, a godine pod njegovom egidom upisuje »Kolo« među svoja najslavnija vremena.«

Eisenhuthovih kompozicija ima 220; u »P j e v a č k o m V i j e s t n i k u« (Zagreb 1906), nabrojeno je 137 zborova. Sve Eisenhuthove kompozicije nabrojene su kronološkim redom u mojoj radnji »Đ u r o E i s e n h u t h« (str. 13).

Iz predočenog razabire se, da je Eisenhuth skladao muške i mješovite zborove, samospjeve uz pratnju klavira, plesne skladbe za orkestar, orkestralna djela, opere i operete. Njegovi zborovi čuvaju se većim dijelom u arhivu »Kola«, a veliki dio tiskan je u pjesmarici »S b i r k a h r v a t s k i h i s l o v e n s k i h m u š k i h z b o r o v a«, što ju je izdalo g. 1894. »Kolo«, a uredio N i k o l a F a l l e r, Eisenhuthov prisni prijatelj.[13])

[13]) Dr. A. G o g l i a: »N i k o l a p l. F a l l e r«. S v. C e c i l i j a 1938 i posebni otisak str. 7.

Vrlo su uspjele balada »U šumi« (riječi H. Badalića) za bariton i klavir, i »Seljanka« za alt i klavir, koje su se skladbe često izvađale na koncertima.

Eisenhuthov rad priznavala su hrvatska pjevačka društva. On je bio začasnim članom Danice u Sisku; Sklada u Bakru; Sloge u Zagrebu; Velebita u Gospiću; Kola i Slobode u Zagrebu; Zore u Karlovcu; Javora u Jaski; Vijenca u Zagrebu. Akademsko literarno društvo u Pragu imenovalo ga svojim dopisujućim članom, a kr. hrv.-slav.-dalm. zem. vlada članom povjerenstva za zaštitu književničkog i umjetničkog vlastništva.

Micika udata Rac, mlađa kćerka Đure Eisenhutha, umjetnica na glasoviru i harfi

Kad je zagrebačko gradsko zastupstvo pred nekoliko godina imenovalo više ulica, sjetilo se i Eisenhuthovih zasluga za razvitak muzičke kulture u Zagrebu, te je po njemu nazvana ulica između Petrove ulice i Maksimirske ceste.

*

Eisenhuth, srcem i dušom pravi domorodac, bio je u Zagrebu vrlo omiljen. Bio je rado viđen u svakom zagrebačkom društvu i svojim vedrim i uglađenim saobraćajem svakoga je osvojio. Podupirao je svaki glazbeni pothvat i svakom društvu diljem hrvatske domovine bio je na pomoć. Sa zagrebačkim glazbenicima gojio je prijateljske veze, a naročito sa

Ivanom pl. Zajcom. Surađivao je s njim u glazbenom zavodu i kazalištu, njihove obitelji živjele su u prijateljskom saobraćaju, pa je Zajc i kumovao njegovom sinu Viktoru. Eisenhuth je u čast Zajcu skladao više zborova, koji su se izveli povodom Zajčevih jubileja.

Eisenhuth se god. 1875. vjenčao s Marijom Fink. Iz toga braka rodila se djeca, koja su naslijedila od svog oca muzikalni talenat: Luisa, učiteljica klavira, umrla 1926.[14]); Slavko, član opernog zbora hrv. nar. kazališta, umro 1934; Viktor, šum. rač. inspektor i Micika udata Rac, absolventica hrv. konservatorija u Zagrebu i umjetnica na klaviru i harfi.

Grob Đure Eisenhutha sa spomenikom

Na pokladnu nedjelju god. 1891, kad je dirigirao Morländerovu lakrdiju »Kazališna bezumnost« pozlilo je Eisenhuthu tako, da je morao ostaviti dirigentski pult. Odveli su ga kući i nije se više pridigao. Umro je dne 2. IV. 1891. Svi zagrebački dnevnici osvrnuli su se toplim riječima na njegov za-

[14]) Sv. Cecilija 1925, str. 192.

služni rad. Tako piše »H r v a t s k a« (od 2. IV. 1891.): »U najljepšoj muževnoj dobi umire skladatelj divne pjesme »U s t a j r o d e« i toliko drugih u svem narodu poznatih pjesama. Vjeran idealu hrvatskoga naroda, izbijala je njegova, tim plemenitim duhom zadojena, unutrašnjost iz svih njegovih skladba, koje će u umjetnosti našoj zauzeti trajno mjesto.«

Sahranjen je dne 4. IV. 1891. iz mrtvačnice na Mirogoju. Sprovodu prisustvovala su sva hrvatska pjevačka društva, akademska omladina sa zastavom, zastupstvo grada Zagreba, ravnateljstvo i profesorski zbor Hrv. glazbenog zavoda i mnogo odličnog zagrebačkog općinstva. S pokojnikom oprostio se predsjednik »Kola« Franjo Arnold.

Hrvatsko pjev. društvo »Kolo« podiglo je svom nezaboravnom zborovođi spomenik na Mirogoju. Na grob postavljen je spomenik, koji je resio grob pjesnika S t a n k a V r a z a na Jurjevskom groblju prije nego li su njegovi smrtni ostanci preneseni u »Arkadu Iliraca« na Mirogoju.

Bruno Dürrigl, gimn. maturant

A. G. Matošu!

Čuj putniče smjeli, vječni prognaniče;
Jecaj, boli duše, vjerne Beatrice,
gornjogradskih stijena.
Slušaj tihi šapat nepomičnih sjena,
Ogoljelih grana s opustjele staze.
Gledaj kako ljudi nesmiljeno gaze
po uvelom cvijeću s Materinog groba.

Slušaj kako stenje, propaćena gruda,
Pod teretom mržnje i lažnoga suda,
vlastitih sinova.

O Genije mrtvi ustani još jednom,
I privedi svjetlu otrovane duše;
Spriječi ih da dalje bjesomučno ruše
Kroaciju našu, luč istine vječne.

Vrati se još jednom iz bolne tuđine,
I pokaži rane hrvatskog trpljenja,
Sruši stijene laži, krvi i prezrenja,
I povedi zemlju vodama jedinstva . . .

I kad je privedeš miru i slobodi,
I kad Uskrsnuće ljubavlju urodi,
Kliktat složan glas će,
Sjedinjene nacije:
»Dok je srca bit će i Kroacije«.

Rudolf Devidé, Zagreb:

Gustlu Matošu

(vuz negov grob)

Gda bi se Gustl ti zbudil vezda,
Prošetal se po Zagrebu-gradu,
I od negdašnjeg purgerskog gnezda
Velko-varošku gledel paradu.

Vu varoši dolnoj bi se zgubil,
Kak da si čisto vu strajnskem kraju.
To ni vre Zagreb kega si lubil
Ni sličen tvem drugem) zavičaju.*

Prek pet plafonov visoke hiže,
Kakti škatule, čudnega štila,
Vsaki cajt koja nova se diže,
Kak stvar brez duše i brez profila.

A i ljudi promenuli su se,
Pa sama strajnska zestaneš lica,
Domaći čisto zišli su vu se,
Nema pajdaštva, humora, vica.

Gorna varoš bol tiha nek preje,
Skor vse još stare hiže stojiju,
Ali dijakov na Griču neje,
Kancelarije dole seliju.

Tvojih pajdašov skoro vre nema,
*Nema vre traga tvoji »kapeli«**)*
I neje više starih bohema,
Život se v gradu promenil celi.

To ni vre Zagreb o kem si pisal
I popeval, tak drago i milo
I ak si gdi-gda prek nega špotal
Od velike je lubavi bilo . . .

»Vse manje srca vu našem gradu,
Vu metropoli slavne nacije,
Če dale grede po temu jadu
Skor nebu srca ni Kroacije . . .«

Dugo šetal po Zagrebu nebi,
Em bi pobegel z pravičnim jarom,
Vu grobek svoj se povrnul te bi
Dale sneval o Zagrebu starom . . .

*) Matoš je rođen u Srijemu.
**) Gostionica »Matejna« po Matošu prozvana »kapelicom«.

NAJZNAČAJNIJE KULTURNO DJELO NAŠEGA NARODA

HRVATSKA ENCIKLOPEDIJA

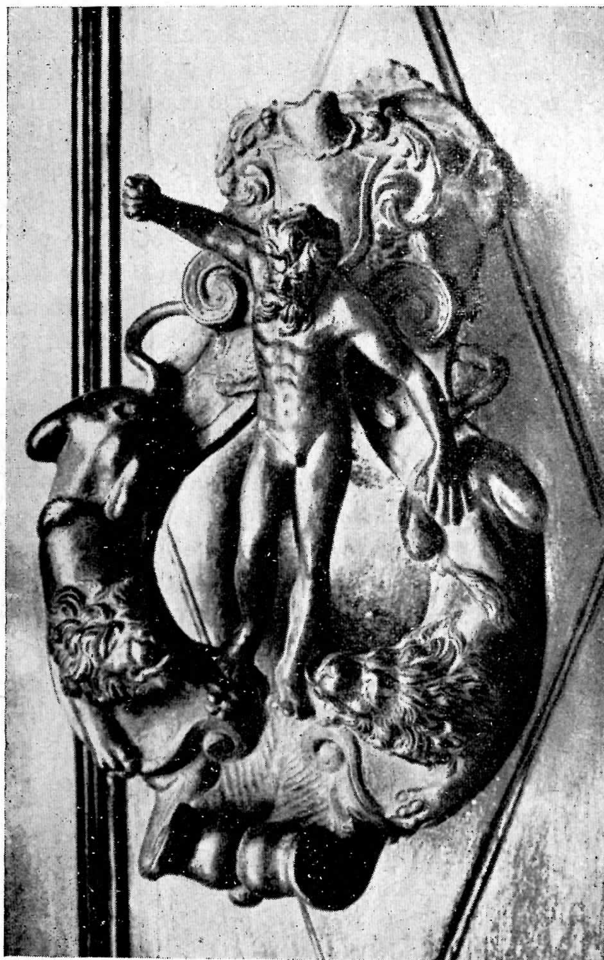
POČELA JE - USPRKOS SVJETSKOGA RATA - S REDOVITIM IZLAŽENJEM

Petnaesta veljača godine tisuću devet stotina i četrdeset i prve ostati će zlatnim slovima ubilježena u ljetopisima naše kulturne povjesnice, jer tog smo dana dobili u ruke prvu knjigu Hrvatske Enciklopedije. Mučan i težak bio je put, dok je zamisao o izdavanju enciklopedije bila sprovedena u djelo. Ali danas možemo uskliknuti: »Hvala Bogu! Najtežje je prebrođeno!« Prva knjiga leži pred nama: lijepa je i omašna, dobrog i čvrstog uveza a hrpta ukrašenog zlatnom ornamentikom; format je veliki, leksikonski 28×20 cm, papir jak i fin, svaka je stranica podijeljena u dva stupca, a slova su pravilna i čitljiva. Sve u svemu: tehnički je knjiga tako dotjerana, da služi na ponos našoj tiskarskoj umjetnosti. Prva knjiga Hrvatske Enciklopedije imade preko 800 stranica, koje su ukrašene mnogobrojnim pa i koloriranim slikama; obrađeno je slovo »A« ali ne sasma — završeno biti će tek u drugomu svesku. Dakle gradivo je veoma obilno.

Mnoge će zanimati odgovor na pitanje: »Kako je nastalo ovo epohalno djelo?« Evo: ponajprije niknula je ideja u glavi jednoga čovjeka. Bio je to dr. Mate Ujević, profesor, koji se nekoliko godina bavio mišlju, zapravo razbijao si za besanih noćiju glavu, na koji način da dođe hrvatski narod do svoje enciklopedije. A novaca k tome potrebna ni otkle nema! Lahko je velikim narodima, gdje su bogata nakladnička poduzeća sposobna da financiraju ovakova djela. Ali mi, siromasi, odakle da uzmemo ogroman kapital, kojega iziskuje izdavanje enciklopedije. Profesor Ujević i ovo teško pitanje sretno je riješio i to sasma jednostavno. Za enciklopedijsku ideju zainteresirao je još dvojicu gospode: Rudolfa Hercega, zaslužnog našeg prosvjetnog radnika i Dragutina Schulhofa, ravnatelja »Tipografije«. Gosp. Herceg predobio je za enciklopedijski pokret vodstvo hrvatskoga naroda, a gosp. Schulhof obećao je kredit. Profesoru Ujeviću pao je, nakon toga, kamen sa srca i nije više trpio od besanice. Malo zatim pristupilo se organiziranju uredništva i uprave; izabran je izdavački odbor, uredničko vijeće, glavni urednik, urednici i suradnici. Upravljen je poziv dobronamjernim ljudima na pretplatu i pristupilo se ozbiljnome radu. Posljedica toga bijaše, da je domalo arak za arkom dolazio iz tiskare na korekturu.

U prvoj godini javilo se 2800 pretplatnika. Organizatori enciklopedije tim su brojem zadovoljni. Ipak čini nam se, da je čitava Hrvatska mogla dati daleko veći broj pretplatnika. Dapače, da se je samo u Zagrebu svaki imućniji građanin pretplatio, dobili bismo oko 10.000 članova

enciklopedijske zajednice. Međutim tek sada, kad je prva knjiga izašla, počeše se javljati mnogobrojni pretplatnici naravno većinom iz srednjega staleža. Osim toga doznajemo, da će se Hrvatska Banovina predbrojiti na nekoliko stotina primjeraka, a isto tako i Vlada u Beogradu. Na taj je način našoj enciklopediji osigurana budućnost.

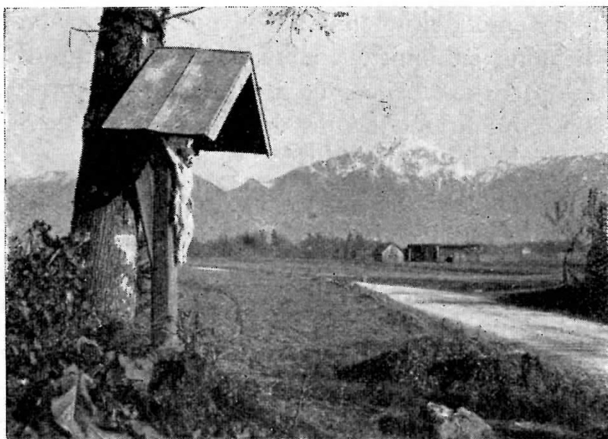
Slika iz Hrvatske Enciklopedije: Alka ili kucalo na vratima kuće Arneri u Korčuli

O značenju Hrvatske Enciklopedije mnogo je u zadnje vrijeme kod nas pisano, a značajno predavanje o tome, prigodom izlaska prve sveske, održao je dne 4. III. 1941. u Pučkome sveučilištu dr. Matija Ujević, glavni urednik enciklopedije. Iz ovog predavanja donašamo neke zanimljive ulomke: »Enciklopedija je zbirka zaokruženog ljudskog znanja, ona je u prvome redu neka vrst bilance onoga — što postoji, a u drugome redu ona daje putove novim traganjima, pa zato enciklopedija može nastati samo u srazmjerno razvijenim kulturnim sredinama, koje imadu veliki broj stručnjaka iz svih područja nauke i umjetnosti. Gdje postoji ideološka zaoštrenost, da se o svijetu govori samo s jednog isključivog gledišta ne može nastati moderni tip enciklopedije, koja predstavlja jedan plemeniti oblik suradnje ljudi s različitim gledištima, ali nadahnutih najplemenitijim težnjama, da objektivno dadu svoje poglede na svijet i život. Svaka je enciklopedija narodna po tome, što u njoj pišu u golemoj većini pripadnici jednoga naroda. Kako se u enciklopedijama piše o svim znatnijim pojavama i problemima, to će samo obrađivanje tih problema dati, tako reći, odsjev cijeloga svijeta na hrvatskoga čovjeka: kako on taj svijet poimlje, kako ga shvaća i kako se prema njemu odnosi. Enciklopedija je u tom pogledu presjek duševnosti jednog naroda, pa s kulturno-historijskog gledišta Hrvatska Enciklopedija nije samo dokumenat našeg poznavanja stvari i problema, nego u isti mah jedna sublimirana slika naših moralno-etičkih i intelektualnih osobina, što drugim riječima znači općenarodnih karakteristika. Ta uloga Hrvatske Enciklopedije da daje lik našega čovjeka, dolazi do jačeg izražaja u posebnoj pažnji, koju će uredništvo i suradnici posvećivati našim stvarima, našim ljudima, našoj prošlosti i sadašnjosti. Razumije se, da će i uredništvo i suradnici nastojati, da nijedna malo znatnija pojava iz našeg života ne ostane neosvijetljena. Želimo da naši ljudi osjete da nismo nikakvi paraziti, nego da smo davali i sebi i čovječanstvu kulturne vrednote i da smo sposobni sada da kulturno i stvaramo, a ne samo da primamo i kad izađe djelo — ne ćemo više biti zavisni u enciklopedijama od inozemstva, a to tim više jer znademo, da su strani leksikoni i enciklopedije širile kod nas kulturni defetizam.

Kod ovako golemog posla, kao što je Hrvatska Enciklopedija i moralni i materijalni uspjeh zavisi o solidnosti organizacije. Intelektualni nivo i vrednost djela zavisi o tome, da li je pokretaču odnosno uredniku uspjelo okupiti najvrednije suradnike, koji se kod nas mogu pronaći. Držim da je postignut maksimum i da je teško u našim prilikama provesti bolju organizaciju suradnika i urednika. Već u prvom svesku imade preko 400 suradnika, a u središnjem uredništvu radi oko 40 ljudi, a urednička grupa imade ih 84. Ovaj golemi broj suradnika i urednika najbolje ilustrira sav napor, koji je uložen, da enciklopedija dobije opće hrvatski karakter, a naša je želja, da to ostane i do zadnjega retka. Što se tiče samoga djela ono će po svome opsegu, kad bude štampano, biti između velikih njemačkih leksikona i velikih zapadno-europskih enciklopedija. Po svoj prilici naša će enciklopedija imati 16 svezaka s atlasom, dodatkom i indeksom, a to znači, da je veća za dvije petine od Herderova i Mayerova leksikona, a za jednu šestinu veća od Brockhausovog leksikona. To je dakle i po opsegu i po broju suradnika najveće književno djelo, koje smo mi Hrvati do sada po-

krenuli,a prema tomu predstavlja i u financijskom pogledu najveće knjižarsko poduzeće, jer proračun Hrvatske Enciklopedije prelazi svotu od trideset milijuna dinara.« Ovim riječima gospodin je Ujević dovoljno razložio bit i organzaciju enciklopedijskoga pokreta.

O prvoj knjizi Hrvatske Enciklopedije rado bismo mnogo i mnogo pisali, ali nije nam moguće: bio bi to odviše ogroman materijal. Pregledavajući knjigu letimice spomenut ćemo tek malen dio pojmova od onih, koji su u enciklopediji obrađeni. Ogromnoj čitulji enciklopedijskih članaka i člančića na čelu je slovo »A«, kojem je protumačeno značenje u abecedi i u glazbi, a zatim od znatnijih članaka nižu se: Aachen, grad u Njemačkoj, Aberacija u astronomiji, fizici i zoologiji, Abesinija prikazana je na 7 stupaca s 13 slika, a Abortus na 3 stupca, pa Abruzzo, kraj u Italiji,

Slika iz Hrvatske Enciklopedije: Storžić kod Kranja u Alpama

Acetilen, rasvjetni plin, Adam, prvi čovjek, a uz njega i 11 drugih znamenitih Adama. Dalje: Admiral, Admiralitet, Adonis iz mitologije, Absorpcija, Adventisti, Aerodrom, Aeromehanika vrlo opširno, Aeronautička bolest, Afganistan na 7 stupaca s 5 slika. Vrlo je dobro opisan zemljopis i povjesnica Afrike: na 34 stupca s 43 prekrasne slike te 5 geografskih i topografskih priloga. Iza Afrike zapažamo veliku i lijepu koloriranu sliku guštera (Agama). Novinske agencije opisane su na čitavih 5 stranica. Vrlo su interesantni članci o Agent-provokaterima i Absolutizmu, a za našu zemlju značajna je rasprava o Agraru. I tako su redom nanizani dobri članci: Ahajci, Ahasver, Ahilova peta, Ahmet-paše, Akačić Cezar, političar, Akademije, Akcenat, Akreditiv i Akropola s prekrasnim slikama Partenona, Hrama Božice Pobjede i Akropole. Slijede: Akt s nekoliko zornih predodžbi, Akumulatori, Akustika, Akvarelno slikarstvo s brojnim prilozima u bojama, Akvileja, Akvarij u koloritu, Alapić Gašpar, časnik Nikole Sigetskoga,

Alarik, poglavica Vizigota, Alaupović Tugomir, pjesnik i Albanija koja je opisana na 16 stupaca, a ukrašena s 19 slika. Listamo neprekidno. Evo tu je Albini Srećko, skladatelj Baruna Trenka, Alcazar u Španiji pa znameniti Aleksandri, od kojih je navedeno oko 40 biografija, a među njima imade

Hec cõtinent in hoc opusculo.
Tranquilli Parthenij Dalmate ad Deum Contra Thurcas Oratio carmine Heroico.
Eiusdem Epistola ad Clarissimũ ac Nobilẽ virum Hieronymũ de Croaria in Tap phain vtriusq; Juris Doctorem.
Item Epigrãma Viti Werleri: Dauid Rot mũd buchornẽsis: et Theoderici Spett Prepositi Stuchardiensis.

Slika iz Hrvatske Enciklopedije:
Naslovna stranica knjige »Molitve protiv Turaka« napisane od Trogiranina i humaniste Franje Andrijevića (1490—1571)

careva, kraljeva, papa, kneževa, biskupa, samostanaca i pjesnika. O Aleksandriji u Egiptu i o Alfa zrakama dobro smo informirani. Alfabet predočuje nam drevne hijeroglife i primitivne pismene znakove starih naroda; Alge su dosta opširno opisane i oslikane, a Algebra zauzima pet stupaca.

Interesantne su slike i opis Alhambre, »crvenoga dvora« kraj Granade i Alkemije s bakrorezima iz srednjega vijeka. Sinjska Alka, naša narodna igra, donaša nam uz opis i 4 fotografije. O Alkoholu te njegovim štetnim posljedicama mnogo je toga spomenuto. Tko voli čašicu dobroga vina, preporuča mu se, da zadnji dio ove rasprave ne čita. Vanredan je opis Alpa: na čitavih 11 stranica a usto je donešeno i 30 slika, jedna ljepša od druge. Izgleda, da je to jedno od naših najboljih djela ove vrste. Iznenađuje nas članak o Aluminijumu, o Alzaciji, Alžiru i rijeci Amazonki. Veliko znanstveno djelo Hrvatske Enciklopedije je obradba Amerike, koja zaprema 107 stupaca a sama je rasprava popraćena sa 70 slika. I tako redom dalje javlja nam se ispred očiju: Amfiteatar, Aljažev stup, Ambrozije sveti, Amsterdam Anabaptisti, Ana Stuart, Anaksimandar iz Mileta, Analitička geometrija, Analogija, Analiza, Anarhizam, Anastazije sveti i Andersen, slavni pisac dječjih priča, od kojih nam je još svima u živoj pameti nezaboravna njegova »Palčica«.

Pravo kulturno otkriće u ovome svesku enciklopedije su podaci o znamenitoj trogirskoj patricijskoj porodici Andreisa (Andrijevića) iz pera g. Mirka Breyera. Dalje se govori o Anđeoskoj tvrđavi u Rimu, o Aneksiji Bosne i Hercegovine i o Anemiji. Uz članak Anencephalus otisnuta je kolorirana slika — ali tako strašna, da nas prođu srsi kad je ugledamo. Slika prikazuje ljudsku nakazu s nerazvijenim mozgom, kratkoga vrata, izbusljenih očiju i bez čela. I Angina-pectoris, bolest novoga doba, ovdje je podrobno opisana.

Brže listamo dalje i tek gdje-gdje se zaustavimo: kod francuske dinastije Anjou, kod velikog slikara rane renesanse fra Angelico da Fiesole, kod Anglosasa, Antarktike, Antisemitizma i Antologije. Evo i biografije pokojnog zagrebačkog glumca Antona Vaclava a iza nje opširno je govora o Antropologiji, o sv. Antunu Padovanskome i o Antwerpenu. Urednici enciklopedije na sve su mislili, rastumačeni su nam i prikazani strašni jahači iz Apokalipse, Apokrifi, Apologetika, Apolinar sveti, Apolon na 8 stupaca sa 6 slika, Apostoli, Apces, Apretura, Apsida, Apstrakcija, Arabeske, Arad, Aragonija, Aramejci Arapi i Arabija na 30 stupaca, a njihove narodne običaje donašaju nam mnogobrojne fotografije. Eto nam i Arbanasa, Arbitraže, Arcybaševa Mihajla pa Arene, Aeropaga, Argentine, Argonauta, Arhaizma, Arheologije, Arhimeda, Arijanizma, Ariosta Ludovika, Aristofana, Aristokracije, Aristotela, Ariša, Aritmetike, Arkada, Arkadije, Arktika, Armenije, Arnolda Đure i Arnolda iz Brescije. I tako redom dolaze članci o Arpadovcima, Arsenu, Arsenalima, Artemidi, Arteriji sklerozi, Artusu, mističnome kralju Britanaca, o Asiriji, Astmi, Astrologiji, Astronomiji, Ašikovanju, Aškercu Antunu, slovenskom pjesniku i Ateni, glavnom gradu Grčke na 27 stupaca s 22 slike. Daljnji su značajniji opisi: Atike, Atlasa, Atletike, Atmosfere, Atoma, Auerbachovog podruma u Leipzigu, u kojem je dr. Faust izvađao svoje čarolije, grofova Auersperga, grada Augsburga, cara Augusta, svetog Augustina, kipara Augustinčića, Marka Aurelija itd.

Australija uz mnoge slike proteže se kroz 16 stupaca a članak o Autogramima donaša nam potpise mnogih glasovitih ljudi: Nikole Zrinjskoga, Katarine Zrinjske, Krste Frankopana, Petra Zrinjskoga, Vitezovića, Gaja, Jelačića, Preradovića, Boškovića, Šenoe, Lisinskoga, Radića, Kranjčevića, Kvaternika, Starčevića, Pasteura, Racineja, Luja XIV., Voltaira, Napoleona, Goethea, Beethovena, Tolstoja, Leona XIII., Wagnera itd. Uredništvo enciklopedije dobro je učinilo davši nam točan opis Austrije, zemlje s kojom smo kroz stoljeća bili usko povezani (45 stupaca i 26 slika). Prvi svezak enciklopedije završavaju članci o Automobilima i Automobilizmu i to na nekih 12 stranica a prikazani su nam i razni tipovi auta, auto-strada i međunarodni prometni znakovi.

U prvoj knjizi enciklopedije obrađeno je 4000 pojmova a ja sam ih ovdje tek po imenu spomenuo oko 160, da sebi bar donekle možemo predočiti zamašitost ovog remek-djela, kojeg su hrvatskome narodu pružili naši neumorni enciklopedisti. A kakvo će tek ogromno znanje biti sabrano u svih 16 svezaka zajedno, koji će obasizati oko 13000 stranica. Doista! Bit će to najveličanstveniji spomenik hrvatske književnosti premda ga podiže ona nesretna generacija koja je silom prilika već po drugi puta uvučena u svjetski rat... Ali šačica energičnih, sposobnih i dobrih ljudi ničesa se ne plaši, već hladnokrvno kroči dalje i mirno dovršava drugu knjigu Hrvatske Enciklopedije. Naša je pak sveta dužnost, da ovo vrijedno djelo podupremo pretplatom. Ne zaboravimo: za malen novac dobit ćemo veliku protuvrijednost, koja će nam oplemeniti dušu, a naše će znanje dići na još viši stepen. Nitko pak nije toliko učen, da mu djelo, u kojem je sabrano sve ljudsko znanje i umijeće, ne bi dobro poslužilo.

Viktor Kučinić

Ivan Ulčnik:

IVAN HAVLIČEK

Među stara zagrebačka imena svakako spada ime H a v l i č e k. U Zagrebu je poznato više od 130 godina. Utemeljitelj ove obitelji u Zagrebu jest M a t i j a H a v l i č e k. On je početkom prošlog stoljeća iz Češke došao u Zagreb. U zapisniku sjednice Gradskog zastupstva od 3 veljače 1810 upisano je da Matija Havliček, po zanimanju »confector cartifoli« (Kartenmaler, izrađivalac igračih karata), moli zagrebačko građanstvo. Molbi prilaže svjedodžbu izdanu po kapetanu građanske garde Valentinu Werneru. U toj svjedodžbi stoji, da je Matija Havliček iz Češke. Kao stanovnik zagrebački sa dobrom voljom vrši stražarsku službu u građanskoj gardi. Odora mu je u redu, a od službe ne izostaje. Posao slikanja karata kupio od nekog Kiepacha i prenio na sebe. Gradsko zastupstvo podijelilo je Havličeku građanstvo uz naplatu takse od 12 for. (Grad. arhiv br. 197—1810).

26 studenoga 1809 Matija Havliček oženi se s Josipom Grinschnidt. Vjenčanje obavilo se u župnoj crkvi Sv. Marka, a kumovali su Mihajlo Koščec gradski asesor i Franjo Grobetti, činovnik kraljevske tridesetnice (Harmice).

Nije poznato dali je Kiepach kao predšasnik Havličeka prvi uveo slikanje igračkih karata, ili se prije njega tko drugi tim poslom bavio. Naš povjesničar E. Laszowsky u božičnom »Zagrebačkom listu« godine 1940 priopćuje, da je knjižar Franjo Rudolf[1]) s ženom Klarom godine 1835 prodao knjižarski posao te tvornicu igračkih karata Emilu Hirschfeldu. Vidimo, da je Rudolf nekako u isto vrijeme sa Kiepachom, a kasnije sa Havličekom izrađivao igrače karte.

Havličeku je posao slikanja igračih karata vjerojatno dobro išao. Već godine 1812 kupuje od Ignaca Kavića kuću u Banskoj ulici broj 133 (današnja Freudenrechova). Gradski senator Ignac Kavić iz razloga što imade kuću i posjed u Tuškancu, prodaje svoju kuću u Banskoj ulici Matiji i Josipi Havliček za 7800 forinti srebra. Granice kupljene kuće bile su: Sa istoka kuća Franjice Maczan udove iza gradskog kapetana Franje Maczana. Sa juga kuća krojača Franje Bellya. Sa zapada kuća udove Franjice bar. Jellačić (majke bana Josipa grofa Jellačića; ta kuća i danas postoji u Freudenreichovoj ulici broj 3), sa sjevera Banska ulica. Kupoprodajni ugovor od 20 siječnja 1812 odobren je na sjednici Gradskog zastupstva 22 siječnja 1812. (Grad. arhiv br. 158—1812.)

Godine 1814 kupuju supruzi Havliček od Petra Kiepacha u Gornjoj Ilici drvenu kuću za 1540 for. Vjerojatno je prodavalac Kiepach onaj isti od kojeg je Havliček kupio radionicu igračih karata. O kupu drvene kuće sklopljen je ugovor 5 listopada 1814 koji je odobren na sjednici Gradskog zastupstva 24 kolovoza 1814 (Gradski arhiv br. 2091—1814). Kuću u Gornjoj Ilici prodao je Havliček Štefanu i Barbari Tekaucz 3 travnja 1822 za 1000 for. (Gradski arhiv br. 1093—1822).

Ugovorom od 7 rujna 1819 kupuju Matija i Josija Havliček od Marije Leitner marof u Doljnjoj Ilici br. 204 za 4.360 forinti. Taj marof je stajao između današnje Ilice i istočne strane Frankopanske lice. Kupljeni marof graničio je s posjedom mesara Andrije Fuchsa (oca Vatroslava Lisinskija). Supruzi Havliček bili su po kupoprodajnom ugovoru dužni spram Fuchsovog posjeda sazidati dva prozora ili da Fuchsu pred magistratom isplate 150 for. Ova pogodba je pročitana na sjednici magistrata 22 listopada 1819. (Gradski arhiv br. 2895—1819).

Marof u Doljnjoj Ilici prodali su supruzi Havliček ugovorom od 30 prosinca 1828 braći: Ivanu Kraly-u župniku u Slavetiću i Andriji Kraly-u župniku u Okiću za 4876 for. te 100 dukata, ili 450 for. srebra Schlüsselgelda. Zanimiv je sadržaj točke 5 tog kupoprodajnog ugovora. Ovdje kupci braća Kraly priznaju da po tadanjem običaju njihov susjed gradski senator Ignac Andrijević imade pravo prvokupa bivšeg Havličekovog marofa. Obzi-

*) Franjo Rudolf umro je 17 studenoga 1836 u Kipnoj ulici 260 u 68 godini. U matici mrtvih župe sv. Marka stoji upisano, da je Rudolf bio »civis gremialis« i »bibliopola«, dakle knjižar. Sahranjen je na groblju sv. Jurja.

Rudolf je ostavio suprugu Klaru i kćer Vjekoslavu. Klara Rudolf posjedovala je kuću u Kipnoj (kasnije Dugoj, a sada Ulica Pavla Radića) br. 260, danas broj 68. U toj kući je umrla 15 lipnja 1869 u 78. godini. Njena kći Vjekoslava umre kao sirota u ubožnici 1866 u 65. godini.

16. kolovoza 1864. dolazi Klara Rudolf na gradski magistrat te pred bilježnikom Schmidtom daje prijavu, u kojoj se tuži da je gradska općina prije 5 godina gradila uz njenu kuću stube nazvane »Sto štengah« (danas Felbingerove stube, koje vode iz Ulice Pavla Radića u Tkalčićevu ulicu). Klara Rudolf navodi, da je za te stube ustupila nešto od svog vrta, koji se je spuštao prema mlinskom potočiću u Kožarskoj ulici. Prigodom gradnje »Sto štengah« srušen je »stobor« (plot) njene bašče. Ta šteta nije bila po gradskoj općini popravljena.

Povodom ove tužbe Rudolfove obavio je izvide gradski mjernik Janko Grahor, te o tom podnio 20 studenoga 1864 izvještaj, u kojem navodi, da su godine 1858 građene tako zvane »Sto skaline,, i daje tom zgodom doista oštećen vrtni plot Rudolfove. Izvještaj gradskog mjernika Grahora iznijet je na sjednici Gradskog zastupstva 8 veljače 1865 § 18. Zastupstvo je zaključilo da se plot uz vrt Rudolfove na novo postavi. Potrebno drvo dati će Rudolfova, a trošak izradbe snositi će gradska općina. (Grad. arhiv broj 5961 — 1864.)

Na sjednici Gradskog zastupstva 5 lipnja 1879 § 6 zaključeno je, da se »Sto stuba« imadu izgraditi na željeznoj konstrukciji sa stubama iz drva. Trošak je bio predviđen sa 2828 for. Željezna konstrukcija naručena je iz tvornice I. Körösi u Gradcu za 1237 for. 59 novč.

Vjerojatno da su do tog vremena »Sto stube« bile izgrađene samo iz drva. Kako su Felbingerove (Sto) stube bile godine 1879 izgrađene, tako i danas stoje.

rom na to pravo braća Kraly ustupaju Andrijeviću za istu kupovninu kupljene nekretnine. Ova pogodba pročitana je na sjednici Gradskog zastupstva 5 svibnja 1829. (Gradski arhiv br. 4367—1828.)

Ignac Andrijević nije dugo posjedovao bivši Havličekov marof. Ugovorom od 27 prosinca 1830 prima na sebe Andrijević preuzeće tereta na kupljenom Marofu koje je dragovoljno preuzeo njegov dobročinitelj grof Tomo Keglević. Vjerojatno da je grof Keglević jamčio Andrijeviću, kada se je ovaj zadužio prigodom kupa bivšeg Havličekovog marofa. Andrijević u ugovoru navodi da su marof od supruga Havliček, najprije kupili župnici braća Kraly, a iza toga da je on pravom prvokupa taj taj posjed preuzeo. Nadalje spominje da je na tom posjedu u dvorištu podigao jednu zgradu. Obzirom na dobročinstva, koje je grof Tomo Keglević njemu (Andrijeviću) učinio, naročito time, što ga je na noge postavio, rado ta dobročinstva priznaje, te u znak zahvalnosti Tomi grofu Kegleviću za uvijek daruje bivši Havličekov marof. Andrijević u ugovoru navodi da je grof Keglević već prije ovog darovanja na dijelu tih nekretnina »na vlastiti trošak podignuo odličnu i sjajnu kuću«.[2]) Kod sastava ove darovnice zastupao je Tomu grofa

[2]) Na uglu Ilice i Frankopanske ulice stoji jednokatna kuća, koju su stari Zagrepčani još do konca prošlog stoljeća općenito nazivali »Keglevićevom kućom«. Vanjski izgled kuće prominejio se u prizemlju, gdje su podovi sniženi do razine ulice, dok su prije bili za dvije do tri stube viši. Prvi kat kuće gotovo je ostao isti, kakav je bio u doba, kada je kuća izgrađena. Nekad je to bila najljepša kuća Zagreba, naročito Doljnjega grada.

»Narodne Novine« od 28 kolovoza 1869 javljaju, da je u kući grofa Keglevića u Ilici otvorena nova kavana, koja se vanjskim licem otima za prvenstvo za Karalovom kavanom u Hatzovoj kući na Jelačićevom trgu. »Narodne Novine« ističu da će nova kavana znatno poljepšati našu Ilicu.

»Obzor« od 20 ožujka 1873 javlja, da je Keglevićeva kuća prodana na javnoj dražbi za 59.799 forinti. Kupio ju je zagrebački odvjetnik Slavoljub Vrbančić. »Narodne Novine« od 22 ožujka 1873 tom zgodom pišu, da će novi vlasnik Vrbančić kuću podići na drugi kat. Međutim od tog nadozidanja nije bilo ništa.

Godine 1880 Keglevićeva kuća prešla je u posjed tiskare »Narodnih Novina«, koji zavod je u dvorištu uredio nove tiskarske prostorije. Tiskara »Narodnih Novina« tu se nalazila od 16 studenoga 1880 pa sve do godine 1892, kada je prešla u novu vlastitu zgradu na uglu Frankopanske ulice i tadanjeg Prilaza (sada Deželićeva ulica).

Prigodom preuređenja bivše Keglevićeve kuće godine 1882 stavljen je na vanjski zid kod prvog prozora od ugla Frankopanske ulice tiskarski grb ,izrađen u četvornom okviru. Nad grbom stoji ime vlasnika kuće: »Narodne Novine«. Nad glavnim ulaznim vratima u Frankopanskoj ulici postavljena je željezna rešetka u koju je umetnuto: »Narodne Novine 1882«, čime je označena godina preuređenja kuće.

»Narodne Novine« od 22 studenoga 1892 javljaju, da je udova iza Franje Weissa, Regina, otvorila u kući »Narodnih Novina« (prije Keglevićeva) novo uređenu kavanu, koja se tu nalazila sve do 1900, kada je preselila na protivni ugao, te se kasnije vodila pod imenom »Kavana Bauer«, a konačno kao »Croatia«.

Franjo Weiss bio je jedan od najstarijih zagrebačkih kavanara. Prije otvorenja kavane u Keglevićevoi kući bila je Weissova kavana u zgradi svratišta »Prukner« Ilica 44.

Keglevića zagrebački odvjetnik Tadija Ferić. Darovnicu odobrilo je gradsko zastupstvo na sjednici 31 prosinca 1830. (Knjiga fasija strana 115-116 iz godine 1830.)

Početkom godine 1829 Matija Havliček duševno je obolio, te u poremećenju uma na 28 travnja 1829 počinio samoubojstvo. U matici umrlih župe Sv. Marka stoji da je Matija Havliček već prije smrti češće pokazivao smućenost pameti. Na 28. travnja u večer oko 8 sati u bjesnilu, kako to svjedoči rasudba njegovog tijela, nanio si je silovitu smrt. Doživio je 47 godina. Zakopan je na groblju sv. Jurja.[3])

Havliček je ostavio suprugu Josipu, sina Ivana, kćeri: Suzanu rođenu 8 kolovoza 1811 i Konstantin rođenu 4 svibnja 1814. Udova Josipa Havliček doskora se preudade za krznara Jakoba Šmidta.

Ugovorom od 28 studenoga 1831 prodala je Josipa Havliček-Šmidt kuću u Banskoj ulici broj 15 (kasnije kazališna a sada Freudenreichova ulica) stolaru Karlu Grebečiću[4]) za 2050 for. srebra u cvancigama. Ovaj ugovor odobrilo je Gradsko zastupstvo na sjednici 29 studenoga 1831. (Gradski arhiv br. 3947—1830.)

Spomenuli smo da je Matija Havliček ostavio sina I v a n a rođenog u Zagrebu 6 studenoga 1810. Ivan Havliček bio je u tadanjem Zagrebu vrlo markantno lice, mnogo se u javnom životu isticao, te mnogo toga preživio. Svrha je ovog članka da što vjernije prikažemo život i rad Ivana Havličeka. Tako ćemo iznijeti mnoge zanimivosti iz života tadanjeg Zagreba.

Ivan Havliček bio je za života ugledna zagrebačka ličnost. U gradskoj službi obnašao je čast gradskog kapetana. Iz molbe za mirovinu Havličekove supruge Amalije od 12 prosinca 1863 (grad. arhiv br. 8138—1863), vidimo, da je Ivan Havliček pučku i srednju školu polazio u Zagrebu. U katalogu zagrebačke gimnazije školske godine 1818—1819 upisan

U popisu stnaovnika 1857 nalazimo, da je Franjo Weiss rođen 1827 u Ljubljani, kavanar u kući Bartola Felbingera na Jelačićevom trgu broj 423 (danas broj 15).

Kavanu u Pruknerovom svratištu preuzeo je od Regine Weiss svratištar Ivan Kaufman. Zanimivo je da je Zagreb u ono doba mogao imati samo 15 kavana, jer je toliko kavanskih dozvola za Zagreb određeno. Unatoč tome ograničenju u Zagrebu je tada bilo 20 kavana (»Agramer Zeitung« 12 studenoga 1892).

[3]) U matici mrtvih župe sv. Marka upisana je nasilna smrt Matije Havličeka u latinskom jeziku ovako: »Mathias Havliček † 28 IV 1928 Cartifolium Confector qui antehac sopius perturbato mentis signo circa horam 7-em vesperetinam in Mania teste sectione anatomiu violentam mortem sibi insulit Anno Ottato suo 47, reliquit uxorem Josefam, et sepultus est ad St. Georgium.«

[4]) Ugovorom od 1 studenoga 1833 prodao je Karlo Grebečić svoju kuću u Banskoj ulici zagrebačkom trgovcu Krištoforu Stankoviću za 500 dukata i 15 dukata Schlüsselgelda (Grad. arhiv broj 3247—1833).

Stanković je bivšu Grebečićevu kuću srušio i sa preostalim gradilištem proširio prostor, na kojem je izgrađeno gornjogradsko kazalište.

je Ivan Havliček u prvom razr. gimnazije smjera gramatikalnog. Istodobno upisani su u prvom razredu ovi nekoji poznatiji Zagrebčani: Ferdinand Fogel, kasniji mlinar na početku Ksaverske ceste (sada kemička čistiona Reich). Malin Aleksander, kasniji zagrebački trgovac. Mirović Theodor, kasniji gradski kastelan. Rober Josip, kasniji odvjetnik biskupskih dobara i gradski zastupnik. Stauduar Antun, Terputecz Ivan, otac glasovite hrvatske operne pjevačice. Grof Otto Sermage kasniji vlastelin, a za vrijeme vlade bana Jellačića predsjednik bojnog odsjeka. Eduard pl. Jelačić, kasniji barun, vlasnik više kuća u Ilici koje je ostavio za osnutak kazališne zaklade.

Ivan Havliček. Prema slici izrađenoj tušom, koja se nalazi među obiteljskim uspomenama kod unuka dra Vladimira Havličeka u Beogradu.

Od školske godine 1824—1825 polazi Ivan Havliček humanističku, od 1825—1826 filozofijsku gimnaziju.

U prije spomenutoj molbi navodi udova Amalija Havliček, da je njen pokojni suprug Ivan, kao gimnazijalac počinio junačko djelo. Oslobodio iz pandža u Zagrebu poznatog nečovjeka jednog mladića, kojeg je taj nečovjek u pivnici držao zatvorenog. Mladić bi u pivnici sigurno od gladi umro, da ga Havliček nije oslobodio. Taj se junački čin kroz dugi niz godina u Zagrebu spominjao.

Godine 1833 služio je Havliček u Petrovaradinu kod 23 pješačke pukovnije »Soldenhofen«. Iz dopisa iste pukovnije od 17 prosinca 1833 broj 1676 vidimo, da Havliček po činu bio »Kadetfeldwebel«. U navedenom dopisu pukovnija se obraća na zagrebački gradski magistrat da se od kućnog dijela kojeg je Havliček nakon očeve smrti imao dobiti, ustegne iznos od 117 for. novč. Ovaj iznos neka se pukovniji izravno pošalje radi naplate nekog Havličekovog duga. Dopis 23 pješačke pukovnije raspravljen je na sjednici gradskog zastupstva 4 siječnja 1834. (Gardski arhiv br. 55—1834).

Iz dopisa vojnog zapovjedništva u Zagrebu od 23 studenoga 1836 broj 1953 vidi se, da je Havliček u vojsci služio do 10 studenoga 1836, kada je kao kadetfeldwebel dobio takozvani »Abschidt«. Služio je kod vojne opskrbe. Ovo se razabire od tuda što ga kasnije preko zagrebačkog gradskog poglavarstva vojne vlasti pozivlju da naknadi neke manjke na porcijama kruha, zatim putne troškove i slično. (Gradski arhiv broj 4299-1836 i br. 2348, 2550-1837).

Nakon istupa iz vojske prelazi Havliček u službu zagrebačke gradske općine kao pomoćni činovnik. Tu je služio do 1839. Nakon gradske službe Havliček se bavi svačim, a ponajviše trgovinom poljoprivrednih proizvoda i razpačavanjem raznih štampanih izdanja.

Zanimiv je slijedeći oglas u »Narodnim Novinama« od 14 siječnja 1843: »Meni je gosp. D ... 6 ovog meseca 50 forintih srebra namenio, koje mi gosp. D. L. i izruči. Novci ovi promašili su svoju svěrhu, i zato oni, kojih se tiče, neka do 18. o. m. rečem tu sumu kod potpisanoga opet podignu, jer će ju on u protivnom slučaju slav. poglavarstvu predati, za da se medju uboge razdeli. U Zagrebu, 12 sečnja 1843 Janko Havliček«.

Iz ovoga oglasa moglo bi se razabrati da se je htjelo Havličeka u nekoj stvari podmititi, ali se po njegovoj izjavi vidi, da to nije uspjelo. Vjerojatno da je onaj D. novac podignuo, jer kasnije novine ne donašaju, da je Havliček novac položio u korist gradskih siromaka.

Godine 1843 imao je Havliček jednu nemilu dogodovštinu, koja prikazuje tadanju političku borbu između Iliraca Hrvata i pristalica Mađara, tako zvanih Mađarona. Havliček kao oduševljeni pristaša Iliraca, sukobio se s jednim pristašom tadanjih zagrebačkih pomađarenih Hrvata. Bio je to prisežnik banske Tabule Stjepan Marković.[5]) Taj sukob na tužbu Markovićevu dolazi pred gradski sud. Preslušani su svjedoci. Njihove izjave kako oni opisuju sukob Havliček-Marković su zanimive. Pismena očitovanja svjedoka ovdje ćemo doslovno predočiti.

Janko Pirker i Gjuro Knežević pred gradskim notarom Josipom Muhićem na 24 siječnja 1843 izjavljuju ovo: »Svedočanstvo po kojem zdola

[5]) U »Calendariumu Za4grebiens« od 1843 do 1846 Stjepan Marković u popisu sudačkih činovnika upisan je među »Jurati Notarii«. U daljnjoj očevidnosti sudačkih činovnika iz onog doba više nije dolazio.

podpisani poleg sdušnoga spoznanja valujemo, i ako potrebno bude priseći se hoćemo, da ovdešnji Tabule Banske prisežnik Stephan Markovich od nekojeg vremena, najmre pak prešastnoga tjedna tekućeg meseca, Stanovnika ovdašnjeg gospona Janka Havličeka vu Gostilnici »k cèrnom Orlu«[6] zvanom publično, do lumpa, tepca, magarca, obešenjaka i zločestog čovjeka nazvati, ter tak istog prez svakog zroka vnogokrat obnašati sramio se nije. Nadalje svedočiti moramo da gore spomenuti Juratuš (Markovics) pri priliki gde se od madjarskog i horvatskog jezika više put spominjalo, sve Horvata do Magarcev ošpotal, ter tak zločestim jezikom svojim ne samo Janka Havličeka, nego celu domovinu publično vnogokrat zbantuvati usudil se je. Zato višeg verovanja radi pisati znajući Attestatov z našim podpisom potverdujemo. Vu Zagrebu 24 a Januara 1843. Janko Pirker m. p. Georg Kneževič m. p. Puragari.« (Gradski arhiv br. 588—1843).

U istom predmetu posvjedočuje na 25 siječnja 1843 zagrebački građanin I. Vidanich. U njemačkom jeziku izjavljuje ovo: »Podpisani izjavljam da je na 20. ov. mj. Ivan Havliček u »Cernichen Caffehause«[7] pozvao gospodina Markovića u blagovaonicu i tu ga uljudno upitao, je li istina da je on u gostionici »Adler«, (crnom orlu), njegovu osobu grdio. Na taj upit Marković je odgovorio: »Sie niederträchtiger Kerl, was haben Sie mich zu fragen. Was ich geredet habe, werde ich beweisen«. Na takovu Markovićevu izjavu Havliček mu je sa rukom dao »Nasenstieber«, (pljusku po nosu), te ga iz blagovaone izbacio. Na ovo moje svjedočanstvo pripravan sam prisegu položiti.« (Grad. arhiv br. 588—1843.)

Spiridor Terboevich zagrebački građanin o tom događaju daje na njemačkom jeziku ovu izjavu: »Jurat Marković je gospodina Havličeka u gostionici »K crnom Orlu« kod stola javno grdio te ga nazvao nitkovom i bezkarakternim čovjekom, koji da živi nepošteno. Na ovo svjedočanstvo pripravan je Terboviech prisegu položiti. (Grad. arhiv br. 588—1843.)

Anton Lovrenčić, odvjetnik daje na 23 siječnja 1843 na latinskom jeziku ovo svjedočanstvo: »Podpisani snagom ovog pismenog očitovanja posvjedočavam, da je Ivan Havliček u »Ilirskoj Narodnoj kavani« na 20 siječnja 1843 poslije podne gospodina Markovića, bilježnika uzvišenog banskog stola, u jednu kavansku ložu čedno pozvao i upitao ga, iz kojeg povoda po krčmama raznaša po njega uvrijedljive glasine. Marković se na Havličekovo pitanje jako razbijesnio te mu odgovorio na njemački: »Sie

[6]) Gostionica i kavana »K cèrnem Orlu« nalazila se tada u kući obitelji Romleiter u Gornjoj Ilici broj 767. Na tom mjestu stoji danas kasnije sagrađena nova kuća pod broj 12.

O gostionici i imenu »Crni orao« donijet ćemo poseban opis.

[7]) »Ilirska Narodna kavana« nalazila se u Hatzovoj kući na Harmici. »Agramer Zeitung« od 15 svibnja 1838 donaša oglas u kojem Andrija Czerny, kavanar Ilirske Narodne kavane objavljuje, da će početi prodavati sladoled.

sind ein minderwertiger Kerl, ein Niemand, ich werden Ihnen beweisen«. Jedva što je Marković to izrekao, već ga Havliček dva ili tri puta šakom udario. Marković više strahom potresen nego fizički prisiljen, brzo je iz kavane izašao. (Gradski arhiv br. 588—1843).

Marković radi pljuske po nosu protiv Havličeka podnosi tužbu na samu osobu tadanjeg bana Franje grofa Hallera. Tužba bude ustupljena gradskom magistratu. U predmetu Markovićeve tužbe budu po magistratu određeni izaslanici gradski senatori: Ivan Kamauf i Aleksander Škarec. Ovi su za 1 veljače 1843 odredili raspravno ročište. Tog dana pristupio je Ivan Havliček pred navedene izaslanike te zamolio da mu se dade na uvid Markovićeva tužba. Toj Havličekovoj molbi je udovoljeno uz uvjet, da u roku od 8 dana dade svoje očitovanje.

Na 9 veljače 1843 podnosi Ivan Havliček pred gradski sud pismeno očitovanje na latinskom jeziku, u kojem opravdava svoj postupak protiv Markovića. Havliček izjavljuje ovo: »Poglavita gospodo gradski izaslanici! Na tužbu gospodin Stjepana Markovića radi tobožnje neke povrede, podnesene uzvišenom magistratu, izjavljujem naslovljenim Vašim gospodstvima u svrhu izvida upitnoga predmeta slijedeće: Iz priklopljenih dviju svjedočanstva opširnije obaviješten da je rečeni Marković, nekad oplakivani učenik Talije (vjerojatno je Marković htio postati glumac), sada pod zastavu Temide prebjegli, protiv mene izgovorio najružnije dosjedke pred više ljudi, prigodom objeda u gostioni kod »Crnog orla«. Ipak nehtijući u davanju vjere ovim riječima biti prenagao, htio sam da se o tome najprije razgovorim sa samim Markovićem, da tako saznam da li u onom što sam čuo ima kakove vjere. Međutim se dogodi, da je Marković u Černianovoj kavani gdje se običavasmo češće sastajati, kada se je poveo razgovor o onom što je na moje osramoćenje pred drugim ljudima izbrbljao, izjavio ne samo riječju da je sve tobož istinito, već se nije stidio i meni u lice neobičnom drzovitošću reći ovo što je izjavljeno u priležećim svjedočanstvima, nego još i mnogo drugoga, što neću ovdje ni spominjati. Tim uvredama me Marković toliko razžestio da sam u duševnom uzbuđenju ne mogavši se svladati, skupivši tri prsta desne ruke u jedno, Markoviću prilijepio na blagi način po njegovom licu nosni udarac da tako zapriječim da me kričanjem dalje pred prisutnim gostima ne sramoti. Izim toga sam htio da Marković kroz otvorena vrata na polje izađe.«

»Nastaje sad pitanje, da li je opisani slučaj po svojoj naravi javni izgred. Glede ocjene tog pitanja siguran nisam, zato prosuđenje ostavljam odluci nepristranog suda i pravednom sucu.«

»Dokazujem da u Markovićevom činu nije učinjen javni izgred, nego učin prestupa uvrijede poštenja, koji se progoni na tužbu povrijeđenika, a ne na javnu tužbu. Glede toga su sudovi već stvorili odluku u sličnom slu-

čaju Pisačićevom, koji se dogodio prije nekoliko godina u Stubičkim Toplicama. Zatim u slučaju Matijevića i plemenitog Šuškovića.«

Havliček konačno moli da se tužitelj (Marković) odputi na zakonski propisani put, na sud, gdje će on u svoju obranu više toga iznijeti. (Grad. arhiv br. 588 — 1843.)

Nakon predaje Havličekovog odgovora gradski izaslanici odredili su raspravni rok za 11 veljače u Gradskoj kući (ad curiam civiam). Na ročištu je ustanovljeno, da se Marković pozivlje na svjedoka trgovca Stjepana Krestića, te moli da se taj presluša. Izaslanici su Krestića pozvali i glede sukoba Marković—Havliček ispitali, naročito glede udarca po Markovićevom nosu. Krestić izjavljuje, da je onaj čas kada je Havliček Markovića po nosu lupio doduše bio u kavani, ali je baš tada kod svog stolića zaspao, što je građanin Juraj Vitina mogao zapaziti, jer je kraj Krestića sjedio. Prema tome nije vidio a ni čuo kako je Havliček Markovića pljusnuo. Na Havličekovu viku (nakon pljuske), »Marsch hinaus«, probudio se Krestić i zapazio da je Havliček Markovića iz kavane istjerao.

Nakon preslušanja svjedoka Krestića upitali su gradski izaslanici obje u parbi stojeće stranke, da li imadu šta kazati. Havliček odvrati, da ostaje kod dane pismene izjave. Marković je zamolio da mu se Havličekova izjava izruči, da je može pročitati. Kada je Marković tražene spise pročitao, naročito svjedočanstvo Vidanićevo, izjavljuje da je ovo svjedočanstvo lažno. Marković je na to formulirao svoju izjavu: »Ako Vidanić može svoje svjedočanstvo iskazati pod prisegom, tada nema niti Boga niti u svijetu postoji kakova pravda.« Izrekavši to Marković izađe iz Gradske palače. Iza toga su gradski izaslanici Havličeku kazali, da i on može otići kući. U tom smislu podnesoše gradski izaslanici izvještaj gradskom zastupstvu. (Gradski arhiv br. 591 — 1843.)

Nakon ovog neuspjelog ročišta Marković daje pismeno očitovanje od 14 veljače 1843 Gradskom sudu na latinskom jeziku. U tom očitovanju najsvečanije prosvjeduje protiv izmišljotina i pogrda koje je Havliček u svrhu ispričanja svog neopravdanog čina naveo. Marković moli gradski sud, da mu se Havličekovo očitovanje u cijelosti priopći zajedno s izjavama svjedoka. Do toga neka se rasprava obustavi tako dugo dok svjedoci među sobom ne budu suočeni. Ovo moli zato, da se tako zapriječi triumf lukavštine i zlobe Havličekove. Neka se ne pokoleba pravni princip, po kojem nitko ne može biti sam svoj sudac, a niti u svojoj stvari davati sam sebi zadovoljštinu. Pogotovo ne u ovom slučaju, gdje Havliček izmišljotinama njega (Markovića) okrivljuje, kao da ga je Marković na izgred izazvao. On ga nije u kavani zavidnikom nazvao, takova šta se bar bez buke ne bi moglo dogoditi. Da je bilo buke ne bi Havličekov udarac po nosu bio tako lagan, a niti bi udarac ostao neosvećen. Da se buci izbjegne, Marković izjavljuje,

da je radije povredu prešutio i odlučio da zadovoljštinu traži sudbenim putem. (Gradski arhiv br. 4591 — 1843.)

Time je spor Havliček—Marković radi pljuske po nosu pred Gradskim sudom završen. Nakon toga vjerojatno je taj predmet raspravljen pred redovitim sudom.

(Nastavit će se.)

Prof. dr. Eugen Sladović: (Nastavak)

SREDNJI STALEŽ, NJEGOVO ZNAČENJE, KULTURNA I SOCIJALNA VAŽNOST SA STAJALIŠTA KOMUNALNE POLITIKE

Tko se bavi proučavanjem problema srednjeg staleža mora ustanoviti, da se taj socijalni sloj naroda u malim i srednjim državama održao i da se povrh toga uspješno bori protiv sviju napadaja. To vrijedi napose za evropske države, koje su demokratske po svojoj političkoj organizaciji i tradiciji. No srednji stalež održao se i u onim manjim evropskim državama, koje su nastale nakon posljednjega svjetskog rata kao nove državne tvorbe, a u kojima je demokratski sistem bio samo prividan. Tome naprotiv ne poznaju današnja Njemačka, Italija i Sovjetska Rusija socijalni sloj srednjeg staleža u pomenutom smislu. U Njemačkoj je postepeno sistematski eliminiran politički primat srednjeg staleža, dok Italija nije ni prije fašizma poznavala srednji stalež u zaokruženom pravom smislu. U sovjetskoj Rusiji je boljševizam radikalno istrijebio predratni srednji stalež, koji je u carizmu vršio značajnu ulogu, a jedini njegov preživjeli ostatak (kulaci) vodio je u nekim dijelovima države siromašan život i izvrgnut je neprekidnim progonima državne politike. U Francuskoj je srednji sloj malih seljaka, malih trgovaca i malih rentier-a i danas dosta razvijen (gotovo kao i prije posljednjega svjetskog rata), a politički je organiziran većim dijelom u radikalno-socijalističkoj stranci, a manjim dijelom u desničarskim republikanskim strankama. Francuski srednji stalež naročito je važan za to, jer je Francusku očuvao od težih kriza i potresa. Poseban položaj zauzima Engleska, u kojoj se danas nalaze još ostaci nekad ponosnoga srednjeg staleža, na čije propadanje vrši efektivan utjecaj njezina privredna struktura. Tome nasuprot pripada ogromna privredna i državno-politička važnost srednjem staležu u Holandiji, Belgiji, Skandinavskim državama i Švicarskoj tako, da se u tim državama danas ne zapažaju nikakvi znaci njegovog propadanja nego se dapače uspješno bori protiv svakog ograničavanja svoje egzistencije i u tome nalazi zaštitu državne vlasti i širokih slojeva potrošača. Čitava švicarska narodna privreda počiva na solidnom fundamentu srednjeg staleža, koji sačinjavaju

slojevi samostalnih seljaka, samostalnih malih trgovaca i obrtnika (vrlo razvijen obrt gostioničarstva i hotelijerstva) i inteligentnog radništva. Snaga švicarskoga srednjeg staleža usko je povezana s povjesti švicarskog državno-pravnog saveza i s čitavim demokratskim razvitkom švicarske države.[186])

Dosad smatralo se aksiomom svake moderne zdrave privredne, populacijone i socijalne politike shvaćanje, koje traži što veći broj samostalnih privredno neovisnih samoodgovornih društvenih jedinica, jer ove podržavaju intenzitet rada i zajamčuju privredni uspjeh, a podižu kulturni standard naroda. Kod toga se biće srednjeg staleža postavlja u samostalnost njegovih članova. Opetovano je istaknuto, da bezdvojbeno postoje znatne poteškoće, koje se suprotstavljaju karakterizaciji privrednoga i socijalnog položaja srednjeg staleža, jer se pojedini njegovi sastavni dijelovi znatno međusobno razlikuju. U središtu javnog interesa nalazi se položaj srednjeg staleža u užem smislu, a aktuelni problemi uključuju pomaganje i sanaciju samostalnoga srednjeg staleža, njegove sudbine i položaja u okviru narodne i komunalne zajednice i privrede. Spoznajama, koje su pri tome stečene, pripada većinom samo teoretska važnost, a samostalni privrednici kao dio srednjeg staleža neprestano iznose pritužbe i zahtjeve u pogledu porasta nesmiljene i nepoštene međusobne privredne utakmice, koja konačno dovodi do rata sviju protiv svega, odnosno u pogledu pojačanog djelovanja velikih robnih kuća, konzumnih društava, socijalizacije, etatizacije, komunalizacije i sl., jer ovo potonje smanjuje njihov kapacitet i financijalnu, odnosno konkurencijonu sposobnost uopće. U tome i leži razvoj novijoj samopomoći u formi staleške organizacije, činovničkih saveza i sindikata, koja je naročito porasla iza posljednjega svjetskog rata (iza godine 1914), koji je radi inflacije djelovao na srednji stalež u užem smislu upravo katastrofalno tako, da se do danas još nije od toga oporavio.

U taj srednji stalež spadaju lica s jednakom naobrazbom, koja je u pravilu iznad prosječne naobrazbe, a svojim zvanjem ne vrše isključivo (posve) mehaničke (manuelne) radove, nego u većoj mjeri umne (duševne) radove koji uključuju vodstvo i nadzor, pripada im srednji dohodak te eventualno raspolažu i srednjom glavnicom. Tako shvaćen srednji stalež obuhvaća uglavnom izobraženo građanstvo, kojima se u novije vrijeme pribraja i javno (privatno) činovništvo te slobodna zvanja.[187]) Kod toga srednjeg staleža pojavljuje se poseban pokret,[188]) kojemu je svrha afirmacija, a teži za priznanjem prava na život, i to na bolji život, sviju svojih

[186]) Statistisches Jahrbuch der Schweiz. Herausgegeben vom Eidgenössischen statistischen Amt. Für das Jahr 1934. Bern, 1935. Str. 41 i sl.

[187]) Sombart: Burgeoise. Leipzig-München, 1913.

pripadnika.[189]) U vezi s pokretom srednjeg staleža govori se i o njegovoj politici, kojoj pripada posebna važnost u odnosima naprama državne i komunalne zajednice. U novije vrijeme formiraju se i posebne asocijacije srednjeg staleža, koje istupaju kolektivno u javnosti u pitanjima, koja su važna za čitav srednji stalež ili za pojedine njegove sastavne dijelove (organizirane članove).

Pod pokretom srednjeg staleža razumijeva se akcija, koju vode pripadnici srednjeg staleža u svrhu oživotvorenja (održanja i ojačanja) životnih interesa u zakonodavstvu i upravi. No pod pokretom srednjeg staleža razumijevaju se i akcije, koje vode zasebno pojedine socijalne skupine, koje se ubrajaju u srednji stalež kao primjerice rukotvorni obrtnici, mali i srednji trgovci, javni (državni, komunalni) činovnici i dr. Za to se s mnogo strana, koje negiraju opstojnost srednjeg staleža, ističe, da u pokretu srednjeg staleža ne opstoji jedinstveno vodstvo i da tek prigodomice dolazi do suradnje velikih saveza pojedinih sastavnih dijelova srednjeg staleža, koji se grupiraju u posebne staleške organizacije obrtnika, trgovaca, činovnika, zemljišnog posjeda, kućevlasnika i sl. No činjenice pokazuju, da se njihova saradnja manifestira u jedinstvenim akcijama od zgode do zgode u svim pitanjima, koja su konkretno zajednička svim dijelovima i skupinama srednjeg staleža (kao primjerice razduženje srednjeg staleža, poboljšanje privrednih uvjeta rada, kritika ekonomske ili financijalne politike i sl.). Ta saradnja nastupa vrlo često i na komunalno-političkom području, što je razumljivo obzirom na blizinu i mnogovrsnost dodira koji opstoji između pripadnika srednjeg staleža i njihove vlastite općine.

Tako se u novije vrijeme zapaža, da rukotvorni obrtnici, koji se ubrajaju u važan dio srednjeg staleža, opetovano raspravljaju na kongresima i svojem novinstvu o značaju i budućnosti srednjeg staleža,[190]) njegovoj borbi,[191]) krizi i sanaciji.[192]) To isto pokazuje i onaj dio srednjeg

[188]) Müffelmann: Die moderne Mittelstandsbewegung. Leipzig, 1913. — Testaferatti: La questione delle clase medio. Firenze, 1912.

[189]) Max von Heckel: Mittelstandsbewegung. (Wörterbuch der Volkswirtschaft in zwei Bänden. II. Band. Herausgegeben von Dr Ludwig Elster. Jena, 1911, str. 368—397).

[190]) D. O.: Značaj srednjeg staleža (Zanatlija. Službeni organ zemaljskog saveza zanatlijskih udruženja i esnafa. Beograd. Godina XII, broj 21, ex 1932). — Ideologija srednjeg staleža (Zanatlija ... Beograd. Godina XV, broj 32 ex 1936). — Položaj srednjeg staleža (Trgovinski Glasnik. Beograd. Godine XLII, broj 243—245 ex 1932). — Srednji stalež. Suvremeni problemi srednjeg staleža. Nivelacija narodnih slojeva (Jugoslavenski Lloyd. Zagreb. Godina XXIV, broj 110 ex 1932). — Suvremeni problemi srednjeg staleža (Trgovinski Glasnik. Beograd. Godina XLII, broj 106 ex 1932). — Srednji stalež (Zanatlija ... Beograd. Godina XII, broj 18 do 20 ex 1932). — Srednji stalež (Jugoslavenski Lloyd. Zagreb. Godina XXVI, broj 114 ex 1934). — K. Boer: De middenstand als economisch object (Uitgave Handelskamer Rotterdam. Rotterdam, 1934).

[191]) Dr Filip Kessel: Unapređenje i zaštita privredničkoga srednjeg staleža (Zanatlija ... Beograd. Godina XII, broj 9 ex 1932). — Ranko Dostanić: Suvremeni problem

staleža, u koji spadaju mali i srednji trgovci, koji u gradovima sačinjavaju zajedno s rukotvornim obrtnicima znatan broj građanstva.[193]) Radi mnogobrojnosti ovih dijelova srednjeg staleža razumijeva se za to s mnogo strana pod pokretom srednjeg staleža onaj pokret, koji vodi **obrtnički i trgovački srednji stalež,** koji se u novije vrijeme osobito razvio kod obrtničkih i trgovačkih socijalnih skupina prema zvanju i interesima. Ovaj pokret svratio je pozornost javnosti na svoje zahtjeve, a nastojao je i nastoji postići uspjehe i u saborima, komunalnim zastupstvima, zakonodavstvu i upravi. Pripadnici toga pokreta potječu iz krugova obrtničkih preduzetnika, obrtnika te manjih i srednjih trgovaca, koji se sa stajališta državne i komunalne politike smatraju osobito vrijednom i tradicijonalnom srednjom društvenom klasom. U mnogom je svrha toga pokreta upravljena na suzbijanje nepovoljnih utjecaja modernih jakih kapitalističkih preduzeća, i to pomoću osnivanja solidarističkih interesnih zajednica i zadruga. Ovaj pokret iznosi pred javnost prijedloge o različitim reformama. I taj pokret sam naziva sebe »srednjim staležom«, a svoje djelovanje »politikom srednjeg staleža«.

No pokret srednjeg staleža uključuje u sebi i **činovništvo** kao i srednji i mali posjed **(zemljovlasnike i kućevlasnike).** U tome leži kulturno-socijalna važnost pokreta srednjeg staleža. Smatra se prema iskustvu najsretnijim i najzadovoljnijim privrednim stanjem svakog naroda t. zv. srednji posjed prema poznatoj »Čuvaj me od bijede i bogatstva i daj mi najpotrebniji svagdašnji kruh«!

Taj **pokret srednjeg staleža** upravljen je: a) na održanje životne snage rukotvornog obrta, manje i srednje trgovine i prostorne privrede[194]) pomoću bolje izobrazbe u zvanju, privredne samouprave, zadrugarske organizacije, planskog rada, jeftinog kredita, samopomoći i solidarnosti prema devizi »svi za jednoga, jedan za sve«, i b) na obranu od pritiska sa strane velikog kapitalizma, teške industrije, plutokracije i hiperindustrijalizacije.[195]) Slične težnje zastupaju i ostali dijelovi srednjeg staleža.

srednjeg staleža (Zanatlija... Beograd. Godina XII, broj 21 ex 1932). — Dostanić Ranko: Srednji stalež u teoriji savremene političke ekonomije i njegova državna misija (Zanatlija... Beograd. Godina XII, broj 23 ex 1932). — V. Rozenberg: Borba srednjeg staleža. Privredni Pregled. Nedjeljni list za trgovinu, industriju, zanatstvo... Beograd. Godina XII, broj 46 ex 1934). — Dr V. Werner: Socijalizam i srednji stalež (Zanatlija... Beograd. Godina XII, broj 28 ex 1932).

[192]) Kriza srednjeg staleža (Trgovinski Glasnik. Beograd. Godina XLII, broj 278 i 277 ex 1932).

[193]) Emil Roth: Mittelstandsbewegung und das Warenhausproblem. Giesen, 1905. — Carl Jentsch: Volkswirtschaftslehre. 1918, str. 200.

[194]) Dr Eugen Sladović: Prostrana privreda u poreznom pravu (Financijski Arhiv. Zagreb. Godina III, svezak 7 za srpanj 1933, str. 300 i sl.).

[195]) Johannes Messner: Die soziale Frage der Gegenwart. Eine Einführung. Wien-München, 1934, str. 454.

Piše: VIKTOR KUČINIĆ

(Nastavak)

Isusovac pater Juraj-Mulih, glasoviti kajkavski književnik

bio je — kako izgleda — jedan od najuglednijih članova gričkih zavjerenika a moguće i njihov organizator: on je slijedio lijep primjer svoje braće u Njemačkoj i borio se protiv vještičkih progona. Kako je o ovom hrvatskom književniku dosta malo pisano, to ćemo se u kratkim crtama pozabaviti njegovim životom. Juraj Mulih rođen je g. 1694. u selu Hrašću u Turopolju. Po svršetku gimnazijskih, filozofskih i teoloških nauka stupa u isusovački red. Mnogo se bavio misionarstvom propovijedajući među hrvatskim pukom riječ božju po Hrvatskoj, Slavoniji i južnoj Ugarskoj. Tom je zgodom širio u narodu pismenost, a podijelio je besplatno na tisuće i tisuće »abecedarki«. Mulih je bio na daleko poznat zbog svog svetog i asketskog života. Propovijedi je najrađe držao pod vedrim nebom a za vrijeme propovijedanja često je svoje tijelo šibao. Od godine 1737. živi stalno u Zagrebu kao profesor gornjogradske gimnazije, a usto je obavljao i druge duhovničke službe: bavio se misionarstvom, bio je upravitelj bratovštine sv. Izidora pri Sv. Duhu, upravitelj crkve sv. Ksavera i dušobrižnik bolnice i gradskih uza. Juraj Mulih je bio jedan od najznamenitijih hrvatskih književnika XVIII. stoljeća. Izdao je oko 20 knjiga, nabožnog i poučnog sadržaja, od kojih su mu najznačajnije: »Poszel Apostolski«, »Hrana Nebeška«, »Škola Kristuševa«, »Zakon Bratimstva« i »Pobozne i navuchne popevke«. Uz svoj književni rad bavio se Mulih i glazbom te je skladao nekoliko crkvenih pjesama (Barle: Sv. Cecilija XV.). Na samo staro ljeto g. 1753. držao je pater Juraj propovijed u crkvi sv. Katarine u Zagrebu, a nakon dovršene himne »Tebe Boga hvalimo« otputio se u

svoju samostansku ćeliju. Čim je stupio u sobicu, uhvatiše ga jaki grčevi i sat dva zatim umrije taj glasoviti čovjek. Opširnije biografije o Mulihu još nema, a pogotovo nam je malo što poznato o njegovom privatnom životu pa mislim, da će i ovdje objavljena bilješka o Mulihu, kao članu gričkoga pokreta protiv vještičkih progona dobro doći njegovom budućem biografu.

Pater Juraj Mulih, koji je 1743. godine bio ispovijednik gradskih uzapćenika a prema tome i vještica, pokušao je na sve moguće načine da dopre u tamnicu do Barice Cindek ne bojeći se smrtne kazne. Mulihova je bila namjera da uputi Baricu, kako će se na raspravi braniti a osim toga htio ju je obavjestiti, neka bude strpljiva jer urotnici mnogo rade na njezinom oslobođenju. Prvoga dana nije mu pošlo za rukom ući u tamnicu. Straža ga je odbila. No ovaj plemeniti čovjek ne sustaje. Slijedećeg dana pojavljuje se opet, ali sad u pratnji Cindekičina brata, koji joj je tobože imao saopćiti važne obiteljske stvari. Nisu ih pustili. Uzalud se pater Mulih pozivao na svoju dušobrižničku dužnost, uzalud je Baričin brat moljakao i zaklinjao na straži se nalazeće građane! Mulih je bio sumnjiv po javni poredak i zabraniše mu svaki pristup. No tvrdokorni Isusovac, iako ogorčen nad ovakvim postupkom, ne popušta: on sad nagovori svoga druga Isusovca oca Josefa Smoleja, inače svog zamjenika u ispovijedničkoj dužnosti, da pokuša prodrijeti do Barice Cindek. Smoleju, koji je bio mnogo lukaviji i spretniji od Muliha, konačno je pošlo za rukom da obmani dvostruku stražu i dođe u tamnicu.

Notar Sale pripravan je da uz veliki mito oslobodi Baricu Cindek

Nekomu od Baričine rodbine ili pak njezinom advokatu Benku Krachichu uspjelo je, da za njezinu pravednu stvar predobije konačno i njezinog dotada najvećeg neprijatelja i jednog od glavnih krivaca njezine nesreće — gričkog notara Lacka Saleja. Dakako, taj to ne čini iz kakovih idealnih motiva ili zbog platonske ljubavi spram Cindekice; on traži za njezino oslobođenje veliku svotu: dvije stotine forinti. To je njegov uvjet, i čim mu taj novac isplate, on će je pustiti iz zatvora. Lahko njemu, jer sudac Andrija Sale, koji tu parnicu vodi njegov je brat. No niti Baričin branitelj a niti njezina rođakinja Barbara Lovrenčićka nisu mogli isplatiti notaru tako ogromnu svotu, a da se prije ne sporazume s Cindekicom. A pristup do nje je onemogućen! Međutim i ovu dužnost preuzme na sebe otac Smole i on po drugi puta posjećuje Baricu. Zahvaljujući valjanoj gričkoj administraciji, danas točno znademo, što su se pater Smole i Barica Cindek tada razgovarali u tamnici. »Pater Smole kazao je Cindekovici: k meni je došla Lovrenčićka i rekla mi, da joj je notar Sale preko svojih pouzdanica Ane Menhard, žene zagrebačkoga arhitekta Menharda,

i Marije Czore žene cimermajstora poručio, nek mu se isplati 200 forinta i Barica će biti oslobođena. Barica: Nikad to ne ću učiniti, jer sam nedužna, ja se neprestano molim Bogu, da dozove k pameti one žene, koje su me pred sudom potvorile i da objede natrag povuku. Pater: Mislim, da bi nam, ne uspijemo li nagovoriti osuđene vještice, da svoje objede opozovu jedino još preostalo, da pošaljemo molbenicu Njezinom Veličanstvu Mariji Tereziji. Barica: Ja to jako želim, neka se pošalje molbenica, jedino se bojim, da će me, dok riješenje stigne surovo mučiti, a ja ću od toga oslabiti i umrijeti. Pater: Treba se kaniti takovih misli i sasvim

Varalice i kradljivci sapeti u kladama.

se predati u ruke Božje pravde, koja nikada ne će dozvoliti, da nedužna žena bude udavljena i spaljena.« Time je kratki razgovor bio završen. Zašto nije sam Sale došao u tamnicu i predložio Cindekici svoju ponudu za oslobođenje? Bojao se škandala! On je to sve tajno pripremio i tako zgodno udesio, da na njega ne može pasti sumnja. On, ugledni građanin i stara poštenjačina želi Baricu osloboditi iz čiste kršćanske ljubavi! Međutim Lovrenčićka čuvši od Smoleja, da Barica ne pristaje, da se Saleju isplati 200 forinta, poduzme na svoju ruku korake, da je oslobodi.

Ode k notarevoj ženi i dugim moljakanjem postigne to, da je Sale snizio svoju tražbinu na polovicu, a ona mu odmah isplati 50 forinta. I ova je epizoda prikazana u sudbenom zapisniku: »Lovrenčićka je upravo stigla u kuću notara za vrijeme ručka, postavila se kod stola, iz njedra je izvukla vezenu kesicu u kojoj je bilo 50 forinta i položila ju je na stol između notara i njegove žene.«

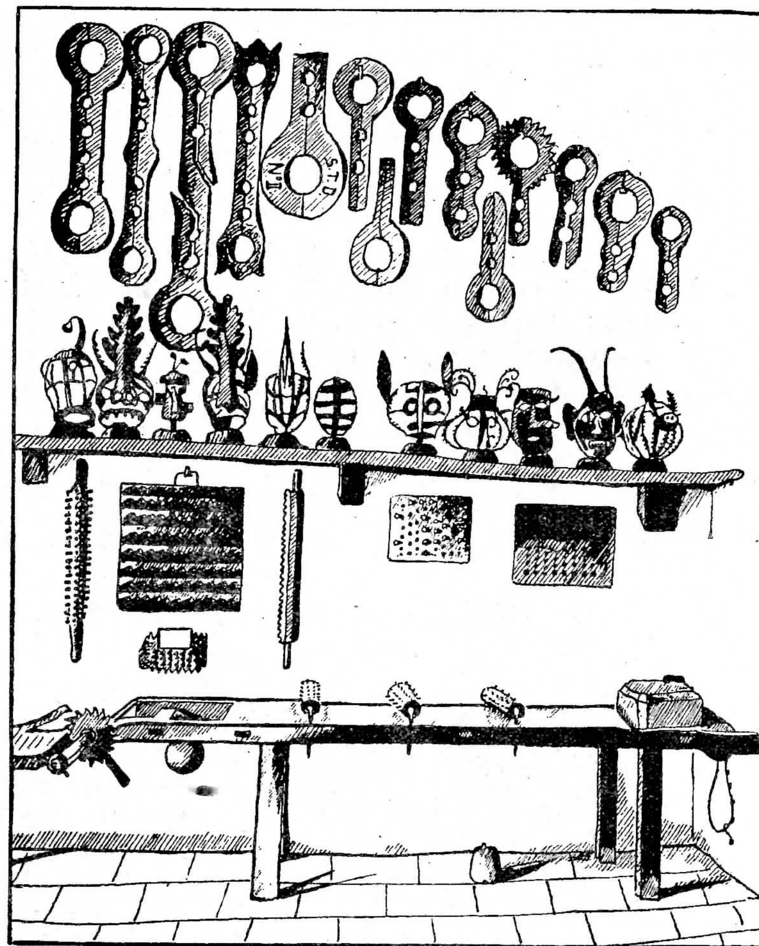
Vještice voze u kolima na stratište

Dva dana nakon što je pater Smole bio u tamnici kod Cindekice a Lovrenčićka isplatila notaru polovinu mita, zbio se na Griču potresan događaj. Tri vještice: Ptičkovicu, Dedovku i Krajnicu voze u kolima na stratište. Stari je bio običaj, ako bi na smrt osuđena corpnica putom do stratišta ili na samom mjestu smaknuća opozvala one riječi, kojima je neku drugu ženu teretila — da je protiv dotične postupak bio obustavljen, naravno ako nije bilo još i kakovih drugih okolnosti, koje bi jadnicu teretile. A takve su se često našle! Poznato nam je, da je Piszkovica prije smrti opozvala svoje objede protiv Cindekice i tišljarice iz Nove Vesi, ali ove ipak nisu puštene na slobodu.

Rano u jutro, na dan justifikacije Ptičkovice i njezinih drugarica morile su patra Smoleja teške brige: kako da iskoristi stari običaj stratišta i time oslobodi nesretnu Baricu. Ali o tome nije vodio brigu samo on. I neka druga gospoda s Griča: Gregurich, Balogh, Raffay i Dergh, koji su na svoju stranu predobili čak i suce: Gaala i Krajachicha, istog su jutra na to mislili i šalju gumbara Adama do oca Smoleja, da ga podsjeti na zadano im obećanje. Kako je Adam ovu misiju izvršio doznajemo iz sudskih spisa, jer je 7 mjeseci kasnije bio Adam Sulich o tom predmetu preslušan. Zapisnik toga preslušanja glasi: »Pred sudom se nalazeći svedok Adam Sulich star 45 godina poveda, da je ovog leta 1743 za vreme Barice Cindek rešta i kajti se približavalo osujenih bab žganje odišel po naputku g. Greguricha k patru Smoletu, spovedniku tih bab, kaj isti pater kad je svedok k njemu došel, ravno kavu pil i pital ga pater: Kaj ste vi za jeden človek? Svedok rekel: Ja sem kaj za Cindekovicu opravlam. Nato pater rekel: Ja se vas bojim, vi bi mene možebiti propovedali. Nato svedok rekel: Ne bojte se neću. Onda pater rekel: Ne znam kaj bu, vezda bi moral te žene sprovajati, lomača je gotova, kaj bi magistratuš rekel, da bi se to zezvedalo. Nato svedok rekel: Vi obetežajte, ali kak znate. Nato pater rekel: Ja neću nijedne spovedati, doklem nazaj ne vuzmu svoje reči pred sucem.«

Iz ovog interesantnoga dialoga vidimo, kako Adam upućiva patra neka nagovori na smrt osuđene vještice, da potvoru povuku prije smaknuća, a pater ako misli, da mu to ne će uspjeti, nek se učini bolesnim. Kad ispovijednik nije prisutan na stratištu, smrtna se osuda po zakonu

nije mogla izvršiti. Adamu i sam Smole odgovara: »Ja ih ne ću tako dugo ispovijediti, dok one svoje objede ne povuku.« No Isusovac Smole nije tog jutra »zbetežal« već je osuđenice hrabro otpratio na stratište a putom dok su se ove tri nesretnice u kolima vozile uspjelo mu je nagovoriti ih, da svoje optužbe protiv Barice Cindek opozovu. Kako se to

Nekadanja mučila danas su muzejski rariteti: dvostruke i jednostruke gusle, sramotne maske, podišta sa željeznim šiljcima, načičkani valjci i klupa za rastezanje.

zbilo, pričaju nam požutjeli spisi: »Kad vre predi imenuvane tri žene ali babe pogubljene su bile predi imenuvani pater Smole od lomače ili expedicije z svojim pajdašom gosponu Gregurichu došel i pital ga Gregurich: ‚No jeste kaj dobro opravili?' Nato pater rekel: ‚Ja sem nje nutri (u zatvoru) navučil naj na koleh govoreju, da nazad vzemu povedanje i na

koleh vre z nogami terkal sem je, da odpovedaju i z rečju nagovaral naj segurno govore i naj se nikaj ne boje. I one z velikim glasom odpovedale jesu!' I rekel je pater da gospon kapitan varoški bil je tomu suprotiven ali mu je nato pater rekel: ‚Čujete vi gospone kapitane, slobodno naj govore, vezda su pod mojum oblastjum i vi nikaj z njima nemate'.« Pater Smole učinio je dakle junačko i pogibeljno djelo ne bojeći se teških posljedica. Tek da dodam malo razjašnjenje. Kad pater osuđenicama veli: »Ne bojte se, opozovite potvoru« — misli on pod tim, nek se ne boje, da će ih voditi opet natrag u mučionicu. Jer događalo se i to: kad bi koja vještica prije justifikacije svoje objede opozvala — smaknuće je bilo odgođeno, nju su odvukli natrag u tamnicu i tako je dugo mučili, dok nije priznala, da ono što je na stratištu opozvala nije ona govorila — već sam vrag!

Za čudo, istoga dana a to je bila subota 16. februara 1743. godine puštena je Cindekica iz tamnice. Ne znamo, da li se to dogodilo uslijed vještičkog opoziva na stratištu ili zbog mita, kojeg je primio notar Sale. Barica je bila oslobođena uvjetno, a da ne bi utekla, morali su za nju svojom glavom jamčiti dvojica Gričana: purger Delač i Andrija Purgarich, zvonar sv. Marka. Ovo nam je jedini poznati slučaj iz vještičkih progona na Griču, da neka osumnjičena vještica bude puštena na uvjetnu slobodu. To je mogao isposlovati samo neki mogućnik, kao što je to bio gradski biljezžnik Ladislav Sale.

Barica Cindek optužuje pred sudom Lacka Saleja

Nekoliko mjeseci nakon svog povremenog oslobođenja (u maju 1743.) optužuje naša Barica pred gričkim senatom teškim riječima gospodina notara Ladislava Saleja. Što se je u to vrijeme među njima dogodilo ostat će vječna tajna. Barica oslobođena iz zatvora isplatila je biljezžniku — kako ćemo kasnije čitati — ostatak otkupnine i prema tomu on je bio zadovoljan, a ona opet sretna, što se je makar i pod ovim uvjetima oslobodila mučionice. Iz dosada objelodanjenih sudbenih dokumenata Cindekičinoga procesa, koji su vrlo manjkavi — teško je iskonstruirati čitav tok njezine parnice i događaja, koji su se s tim u vezi zbivali. Sve je to jako pobrkano, mnogo spisa fali a i ovo što donašam, velikim je trudom sastavljeno, da bude bar donekle razumljivo. Moralo se pabirčiti i po drugim parnicama, koje su se u ono doba vodile na Griču i Kaptolu, da bi tako ova velika i nadasve zanimljiva parnica dobila kakav-takav sadržaj. Zašto je Barica nakon svoje prve tragedije optužila Saleja može se protumačiti samo time, da ju je on ponovno napastovao, a jer mu se nije htjela podati, on joj se grozi, da će je opet strpati u kulu. Svakako, da je Barica bila nagovorena i od gričke gospode-urotnika, da tuži Saleja

zbog primanja mita. Oni su znali za njegove nečiste poslove i nastojali su, da ovom mračnom tipu stanu jednoć na kraj.

Na svaki je način Barica pokazala veliku hrabrost, kada se 7. maja 1743. godine pojavljuje pred sudom kao tužiteljica. U raspravi, koju su vodili sudac Krajachich i senator Hohenebner pripovijeda ona, kako su s njom, nedužnom sirotom, u zatvoru ružno postupali i mučili je, kako su joj dvostruku stražu pred tamnicu postavili, kako nisu ni oca Muliha pustili k njoj u zatvor, da je ispovijedi, kako se pater Smole teškom mukom probio u kulu i obavjestio je, da je notar Sale pripravan osloboditi ju, ali uz nagradu od 200 forinta. Konačno iskazuje, kako je Lovrenčićka biljezžniku isplatila 50 forinti ,a ona je slijedećeg dana nakon toga puštena na slobodu. »Čim sam izašla iz rešta — priča Barica — odoh po nagovoru sada pokojnoga suca Andrije Saleja do notara, da mu se zahvalim na dobročinstvu što me je oslobodio. Kad stigoh u njegovu kuću, najprije sam poljubila ruku gospođi notarici a kraj tog sam plakala. Nakon što sam se notaru najponiznije zahvalila i krenula kući dostigne me on na stubama i reče mi: ‚Barica k večeri ali vi k meni ali ja k vama'. Slijedećeg dana a bila je subota došel je na večer notar k njoj i našel je Baricu pri vrati ulični s Pugjakovicom spominjuć se i pital je: ‚Kaj vi dve totu delate?' — a Pugjakovica je onda sprot otišla. Onda pak Sale ogledal se je čez oblok, kaj je na vrateh hižnih pitajući gdo je to v hiže? Nato je Barica rekla: ‚Adam gumbar'. Zatim je Sale odišel domom govoreći joj: 'Barica zjutra k meni dojdi vjutro ali na večer'.« Barica slijedećeg dana nije k njemu došla niti u jutro a niti na večer, već mu je po svome šegrtu Franzu poručila, da ne može doći zbog gostiju. Pohotni Sale oćuti se povređenim a to tim više, jer mu ostatak mita od 50 forinta do tog časa još nije bio isplaćen. Veoma ljut, dade k sebi dozvati Baričinu prijateljicu neku Ančicu Penezić, tražeći od nje, da mu se imade smjesta isplatiti ostatak dugovine u protivnom slučaju Barica će opet u zatvor, jer on je osvjedočen, da je ona prava vještica i da na svome tijelu imade vražji pečat.

Notar Sale traži vražji pečat po golom tijelu Barice Cindek

Penezićka skoči nato do Barice isporučivši joj, što je od biljezžnika čula a Barica joj nato odvrati: »Moja Ančico, ja se ne bojim, da bi se takva vražja pečat pri meni našla i zagernuvši krilo do pasa, pokazala je telo, na kojem je telu Penezićka videla nekoju znamenku blizu srama ženskoga.« Kad bi veče istoga dana eto k Barici posjetnika: notar, njegova žena, cimermajstorica i zidarica. Bila je to komisija za traženje vražjega pečata! Žena notara i zidarica Jančica tobože kao svjedokinje, a cimermajstorica inače »pupkorezatelica« (primalja) morala je po dužnosti

izvršiti pretragu na onom mjestu, gdje to po zakonu muškarac nije smio činiti. Kod Cindekice nalazile su se u to vrijeme njezine prijateljice Penezićka i Lovrenčićka. Kako se ova procedura obavila ispričala je sama Cindekica u svojoj optužbi protiv Saleja: »Notarijuš potlam kaj je došel, obloke zaperti dal je, i vse od družine van stirati a poleg zapovedi notarijuša jesu i vrata bila zaklenjena. Zatem rekli su, da se exponens naj sleče i ovak slekla se je do gologa i klarus z nje i škapulire zvlekli jesu. Onda je notarijuš rekel: ,Imali vas kotera iglu'? Nakaj Lovrenčićka zvadila iz pantlika svojega iglu i dala ju v ruke notarijušu, koteri iglu primivši začel ju je po svem golem telu visituvati: vu vustah, na herptu,

Vrag zavađa ženu.

pod rukom, pod bedrah i iglu vu najdene znamenke zabadati tija do srama ženskoga kosmatoga, kade exponens (Barica) tri zlamenke imala je. Zatem rekel je po nemški cimermajstorici, da nutri po sramu ona naj visituje, kadi ona je s persti razkapajuć pečate iskala. Kada je henjala vizituvati, rekel je notarijuš da naj se exponens obleče i ona oblekla se je. Zatem su Penezićka i Lovrenčićka dale ostaleh 50 rajnčki gospi notariušici v ruke a gospon Sale rekel je, da je vizita gotova i da nikaj ni.« Dakle pečat nije bio pronađen a i kako, kad je bilježniku bio isplaćen drugi dio mita. Traženje vražjega pečata po notaru bilo je protupropisno, jer tu je dužnost po zakonu smio vršiti samo krvnik i to ne u privatnome stanu, već u mučionici. Barica optužuje gospodina bilježnika ne samo zbog primljenog mita nego i radi nagovaranja na blud i radi traženja vražjega pečata po njezinom tijelu. Čitatelji će biti radoznali, kakav je uspjeh postigla Barica sa svojom tužbom. Na žalost toj radoznalosti ne možemo udovoljiti, jer niti piscu ovih redaka nije o tome ništa poznato. Znade se jedino to, da je Barica bila preslušana, a kako se je branio notar Sale, što su govorili svjedoci i kakav je bio sudbeni pravorijek o tome dokumenti ništa više ne govore. Ali naša stara poslovica veli: »Vrana vrani očiju ne vadi!« — pa prema tome možemo zaključiti, da notar Sale nije stradao, a da je to istina, potvrditi će nam slijedeće poglavlje, gdje doznajemo, da se Barica Cindek, nakon svoje tužbe protiv bilježnika ponovno nalazi u tamnici.

Grički kramari dižu kuku i motiku na lijepu Baricu Cindek

U rujnu 1743. godine, dakle 4 mjeseca nakon što je Barica optužila Ladislava Saleja evo je ponovno u tamnici — ali sad je optužiše njezini trgovački takmaci predvođeni gričkim kramarom Andrijom Palčićem. Iz ove, su parnice sačuvani samo oni spisi, u kojima su pobilježeni iskazi pojedinih svjedoka pred sudom a tih je bilo jedanaest a među njima i gumbar Adam Sulich. Nerazumljivo je, zašto ovaj čovjek, Baričin prijatelj, koji je i sam radi druženja s njome bio bačen u zatvor pod sumnjom da je coprnjak a zatim po izlasku iz tamnice za nju se zauzima i pokreće sve moguće, da je oslobodi — nastupa sada kao svjedok protiv Barice i pred sudom priča, što se je sve na Griču poduzimalo, da se Cindekica oslobodi a usto odaje i patra Smoleja, kako smo to prije ispričali. Moguće da je torturom bio nato prisiljen ili mu se sudac zagrozio, da će ga ponovno strpati u tamnicu kao coprnjaka. Ali mora se priznati, da Adam u svom svjedočanstvu ničim ne optužuje Baricu, bio je pravi kavalir — no zato njegova žena Katarina, valjda ljubomorna na Cindekicu, ispršuje se u sudnici kao furija i teško je tereti: »Pokojni Benšek drugač muž prediimenuvane Cindekice rekel je (Katarini) da mu je njegva žena zrok da mora vmreti i pokazal joj je, kak je vu životu i vu terbuhu natekel.« Katarina Sulich dalje govori: »Cindekovica svakojačko i zločesto vino berzo i uz drakšu cenu prodavati more nek ona, kaj ima mnogo bolše vino. Cindekovića je prešesnu korizmu k njoj vu noći dohajala i nju i nje mater Juditu Bedekovich tak je trapila i terla i na nje legla, da su od tog černjovke imele i ona i nje mati.« I još par gorkih optužaba sipa gumbarova žena na nesretnu Baricu. Interesantan je iskaz Suzane Bogovich, hižarice Johanna Supanchicha, čuvara kule na Dvercima: »Poveda da zna, kada je bila Cindekovica Bara s Doricom Karvanchich, Ferenza Hunjadija šoštara ženom po pervi puta (u februaru) zbog coprie po plemenitom magistratušu varaša zagrebečkoga vu turen devana, kade su vu

areštu okovane bile.« U vrijeme dok su ove dvije čamile u kuli na Dvercima, doznala je Suzana da Dorica šoštarica imade kod kuće nekakvu mast i to je prijavila sucu Andriji Saleju. Taj je odmah poslao jednoga grabanta, koji je lončić s coprničkom mašćom pronašao i donio ga na vijećnicu. Kad su Barica i Dorica za sve ovo doznale, bile su na Suzanu jako kivne i nakon što su obje puštene iz zatvora »ka su se goder s njome zestale spitavale su je za njezino malo dete, jeli naimre tusto, debelo, zdravo, jeli hodi i jeli govori.« Suzana im je odvratila: »Poklem goder ste vi dve vu turnu na Dvercah okovane bile moje dete nigdar ni zdravo i da bi vse ljude bilo poklalo, ne bi takve muke moglo terpeti a nit mu je smerti nit zdravlja i ki bi božji človek pomoći mogel, da bi ozdravilo, bi mu Bogh sve grehe oprostil njegve muke gledeć.« Nato je rekla šoštarica: »Draga moja izvan Bogha i Marije Device nigdor mu ne pomore.« Suzana dalje iskazuje, da je njezino dijete, dok su Cindekica i šoštarica čamile u kuli bilo zdravo i veselo »poklam pako obe z rešta zišle jesu,

Sramotne maske stavljahu na glave ženama i muškarcima za manje prekršaje. Ovako maskirana osoba bila bi privezana uz gradski pranger na ruglo narodu.

detetu su vsa rebrića natrena i onak zmučeno i potreno i dan je današnji, nit mu je smerti nit mu je zdravlja.« A kada je Cindekica doznala, da se na nju sumnja, da je Suzanino dijete zacoprala nagovorila je »zpod zida patra kapucina Tadeusa, koj je k Suzani došel i začel joj je govoriti: ‚Čujete prijateljica, vi se potešćavate za vaše dete da su ga Cindekovica hlebarka i Karvanchichka šoštarica med se vzele i coprale, te reči, kak god znate zametajte i rečite, da ste to znaglosti rekla.« Vidimo, da je i čestiti kapucin Tadija spadao u družbu urotnika.

Georg Santich, detić-mehaničar, star 26 godina, veli, da kad je prošloga tjedna bio u kući baruna Oršića, da je na dvorišću vidio nekakovu

babu, koja se je grozila i vikala: »Koj bude suprot Cindekovice kaj svedočil bum ga z nožem vpičila ali z ražnjem zaklala — a sve je to čul i grički barber Jankec.« Užar Dobrilovich i kramar Andreas Krainer suglasno izjavljuju, da Cindekovica prije nego ide kuda na sajam, meće vraga u džep a zatim s vrećama, u koje je spremila sajamsku robu skače preko korita. U sudbenom protokolu ta je njihova izjava ovako stilizirana: »Cindekovica, kad ze svojum kramum na sejem ide, da ju v bisage zmeče i onak z bisagami čez kopanju skače i vraga vu žepu nosi — iz zroka toga Cindekovica na vsakom sejmu svoju robu najbolše terži i prodaje akoprem od drugeh kramarof robe nikaj bolše i vredneše nema.« Andrija Palčić, glavni tužitelj, okrivljuje Baricu ovim riječima: »Cindekovica gda pred svetkah kruh peče — vu njega zaradi vaganja kamen aliti cigel deva.« Interesantan je iskaz Baričinog konkurenta Petrice Rudicha, malog kramera i assessora zagrebačkoga, koji je uvjeren, da Cindekica nosi vraga u džepu i to joj je jednoć na sajmu pod Okićem predbacio: »Ja znam da ti vraga vu žepu nosiš i da vsigdar bole teržiš nego vsi mi drugi kramari, pusti ga med nas da kočemari jednu vuru da i mi drugi kramari teržimo ne samo ti!« Cindekica mu je na to odvratila, da nju ništa nije briga što ljudi o njoj govore i »da naj ljudi govore kaj hote.« I ostali prizvani svjedoci: Johann Supanchich, Barbara Pugyak i Tereza Hervoj slično na sudu govore: da Barica zločesto vino ima i za skupe ga novce trži, da po tri tjedna stari kruh prodaje a oni svježega ne mogu prodati, da je kroz malene prozorske rešetke ulazila u gričke domove, da je vihor dizala i da je bila s vragom u ljubavnome odnošaju. Time ovaj spis potpisan po sucu Georgu Dragovanichu svršava. Nema daljnjih spisa koji govore o preslušavanju Barice, njezinih svjedoka i o obrani njezinog advokata a niti nam je poznata osuda. Moguće da je gričkim urotnicima: Gregurichu, Gaalu i Derghu pa patrima Mulihu, Smoleju i Tadeusu, sucima Krajachichu i Baloghu pa njezinom branitelju Kračiću ipak uspjelo, da Baricu i po drugi puta oslobode od teške optužbe — usprkos lažnih svjedoka, koje su njezini konkurenti dovukli u sudnicu. Značajno je, da se u ovoj drugoj parnici notar Sale uopće više ne spominje! Ali par godina kasnije on je grički načelnik te veoma ugledan i bogat građanin!

Slutim, da će pri svršetku Baričinoga romana gdjekoji čitatelj i čitateljica Zagorkine »Gričke vještice« upitati: »A što je s Cindekičinim boravkom u Beču, gdje ju je po nalogu kraljice Marije Terezije preslušavao sam slavni učenjak i liječnik Gebhard van Swieten? Kad sam već povučen za jezik, otkrit ću cij. čitateljimma »Gričke vještice« jednu Zagorkinu tajnu: lijepa Barica Cindek, grička hljebarka i nije nikada bila u Beču! U nekadanju prijestolnicu Austro-Ugarske monarkije otpremiše po nalogu Marije Terezije jednu drugu hrvatsku coprnicu, Križevčanku, i to 15

godina nakon toga, što se je na Griču vodio proces protiv Barice Cindek. Naša pak poštovana gospođa Zagorka, da joj roman bude interesantniji i cijelovitiji, dodijelila je — kao vješt romancijer, a to i s potpunim pravom — ulogu križevačke coprnice lijepoj hljebarici Barici Cindek, najzanimljivijoj ženi iz dobe vještičkih progona u Zagrebu.

(Nastavak slijedi)

Spectator :

ŠETNJE GRADOM DOKONOG PURGARA

713. Mnogi se građani ne samo u prenesenom, već i u doslovnom smislu p o p i k a v a j u ili spotiču o ona vjetrolovna vrata kod ulaza u glavnu poštansku dvoranu. Vrata su sva preuska, ostakljena neprozirnim rebrastim staklom što je veoma nepregledno i smetajuće, pa bi ih trebalo ispraviti. Možda bi jedna okretaljka košto na pr. kod Suzora ili u kavani Korzo bolje odgovarala ukoliko se dade smjestiti. Također bi bilo uputno, k a d već imade više šaltera (okanca), da budu stalno otvorena za vrijeme uredovnih sati, a izvan njih b a r e m u v i j e k j e d n o. U Grazu na pr. već 100 godina i više možda neprekidno je otvoren jedan šalter, gdje se u izvanuredsko vrijeme, odnosno noću, obavlja inspekciona služba. Kod nas na pr. dešava se da o podne one namještenice zatvore naprosto sve šaltere, razgovarajući i zabavljajući se iza onih mutnih stakala, a publika mora da čeka. Na kucanje odgovaraju smijehom ili doskočicama.

714. Pravo je da se omladina bavi športom pa tako poimence kao najzdravijim: zimskim. Ali je manje uputno da se mnogi od njih smučaju po samoj cesti, tako primjerice na Cmroku, Prekrižju, Vinkovićevoj ulici i drugud. Spektator izišavši šećući nedjeljom uz onu šumicu između Ksaverske stanice i Cmroka, dođe na cestu, i b u m! zaleti mu se jedan mladić —junoša u tijelo, ne ću reći trbuh, jer ga isti nema, — ali ipak u prednju fasadu. Treba da mjerodavnici onemoguće smučanje na javnim cestama posipanjem pijeskom. Ići će se bolje i sigurnije a sanjkat slabije. Neka se smučaju po vispoljanama i ledinama.

715. Bilo bi zaista shodno, i potrebnim se može smatrati da sad, otkada je izgradnja Šubićeve glavne transverzale pokročila brzim koracima, općina poduzme nužne mjere da se ta ulica koja spada u novi centar, stvarno u čitavoj svojoj dužini i širini otvori. Zaprekom su samo dva vlasnika. Jedno Sila k. d., a drugo Arko. Oboje tvornice. Kod Sile zasiže jedan mali trokut do 13 m u ulicu široku po osnovi 25 m. Kod Arka stvar je u toliko sastavljenije naravi, što tamo treba i nešto Arkovog vlasništva steći, kao i velik dio gradskog vlasništva koje je pod Arkovim zakupom, osloboditi tog ugovora. Općina se svakako bila prenaglila dajući svoje vlasništvo koje čini cestovno regulatorno tijelo, privatniku pod zakup na jedan veoma dugi i sasma nemotivirani rok. Sve ovo ima sad (s p o r a z u m o m, nadajmo se) bit anulirano.

Intenzivna izgradnja Kvaternikovog trga i okolice, kao i nizovi četvero- i peterokatnica u samoj Šubićevoj, pa novoj, paralelno sa Zvonimirovom tekućoj ulici kod Bittermanna, daju dostatno opravdanje akciji da se pitanje Šubićeve ulice brzo, ekspeditivno i konačno riješi i to 100%-tno, a n e opet aljkavo, kompromisno. Budimo čitavi, ne polovični ljudi.

716. Istočna (stara) grana Zelengajske ceste tekuća oko 30 m desno od nove, zapadne, — k tome još preko jednog hrpta terena, — čini se sasma suvišnom, pa bi ju valjalo po našem mnijenju n a p u s t i t i, te onaj dio gradskog zemljišta priklopiti malom, u ostalom sasma neuređenom (mnogo premalenom) dječjem igralištu. Cesta ta bila je izvedena god. 1888 kao spoj Radničkog dola sa Prekrižjem kod posjeda Nikolić, dakle sasma šumska vangradska cesta, pa je osnutkom Kukuljevićeve ulice i prelaganjem čitave glavne linije prema zapadu odnosno napuštanjem dosadanjeg Radničkog (ili kako ga ranije nazivahu Josipovog) dola, ostala kao neki rudimentum.

717. Dokoni je purgar nekidan vidjeo u jednoj od ulica tzv. šireg centra, slijedeće: Tri gradska radnika s velikom presekomdvokolicom, siplju goleme mlazove skupocjene vode po cesti, da sve curkom curi u kanale. Dobro. Ali treba znati da je cijelu noć padala kiša a i sad, kad taj »posao« rade kiša uprav lijeva ko iz kabla.

Nezgodno je, ali šta će građanstvo koje prolazeći tuda, kojekako komentira, pače i generaliziraju kritizira općinu, odnosno njene organe.

Slično se dešava i ne baš rijetko, da se u nekim ulicama po bijelom danu vidi gdje gore plinske svjetiljke.

718. Našu dragu braću oo. Franjevce rado bismo sjetili na onaj njihov bivši, toli ubavi vrtić, uz čošak ograde sadašnje Dvorane za priredbe. Premda je imao tek oko 4 hvata (14 m²) površine, ipak je bio vazda lijepo držan, pomno obrađivan i zasađen sezonskim cvijećem (perunikama, jagorčikama, ljiljanima, tulypanima, salvijama itd). Naravski da je uništen, pošto je nastala potreba skladanja materijala za obnovu crkvenog pročelja. Ali pošto je taj posao sad dogotovljen, mislimo da:..

719. Uz pokrajni ulaz k Sv. Marku nasuprot Banovini, leže već mjesecima 4 kamena bloka od bizečkog, odn. jedan od pješčanika-kamena. Sve to nije uslovljeno potrebom, jer, ako i trebaju ti kameni možda kod obnove kapelice Sv. Fabijana i Sebastijana, ipak nigdje ne stoji da baš *moraju* na najprometnijoj tački, tj. samom prolazu ležati. Kako bi bilo, da Monsignor, opat od Sv. Marka, kaže gosp. arh. profesoru B. B-u, da se ono nekud drugud sklone. Tamo imade i miševa i inog gada, kako gospođe pričaju. Neznamo, ali »lijepo je drukčije«.

720. Trebalo bi da uvaženi naš gradski XII otsjek zbilja nađe nekako podesnije mjesto za odlaganje šprica, preseka i inih cestovnih utenzilija, nego što li je tzv. Ilirski (ja ga zovem Kipni trg košto sve nazive u starom Gornjem gradu) do kojeg dopire zaštitni pojas u umjetničko-konzervativnom pogledu, te pripada uključivo pod dio po § 24 Građevinskog zakona. To je strašno ružno, kad se u jednom umjetničko-historijski zaštićenom dijelu Starog grada nasred ulice *trajno* postavljaju sprave za uređivanje cesta, sprave same po sebi grde u estetskom pogledu, a to u onom ambijentu međ starim fasadama.

Koli Palajnovku (kako smo nedavno predlagali) toli Kipni trg trebalo bi opet načiniti idiličnim, tihim mjestancetom, na kom bi ljubitelj naše starine, pa makar baš i Spektator, mogao u tiha predvečerja malko snatriti na kojoj klupi o prošlim, bidermajerskim vremenima, o našem sentimentalnom, kašljucavom Stanku po kom je šetalište prozvano.

721. Niti na *novom* savskom mostu (nedavno otvorenom) *nisu* stavljene natpisne table ili strjelice s oznakama: *kako* se imade ići odnosno voziti! Posljedica jeste da se pješaci na onim (u ostalom preuskim) nogostupima susreću, kod česa mora jedan ili drugi da silazi na niži kolnik mostovoza što je *vrlo* neugodno. Nemilice treba naše nedisciplinirane građane i seljake upućivati: desno idi, desno idi! Možda će s vremenom priviknuti na tu potrebu, ako i ne budu uviđeli nuždu odn. opravdanost toga. Materlinck belgijski pisac, u svom djelu o mravuncima koje je upotrijebio i naš Ljuba Davidović-Mrav, veli negdje, da povorke mravaca idući preko gora i dola (za njih relativnih), vazda se drže načela: desno idi, desno idi, desno se ugibaj! A ljudi nebi se trebali dat blamirat od tako sitnih kukaca. Dost žalosno.

722. Sa pročelja gradske osnovne škole na Kaptolu ljušti se u kolačima žbuka pa kad bude kojem djetetu, idućem kroz predbašću, pala na glavu, šta onda bit će? No, što velite na to gosp. savjetniče Milane?

723. U Degenovoj se ulici pred jedno 12 godina prigodom izvađanja asfaltnih nogostupa povisila niveleta istih tako, da sad strši za cca 45 cm ponad kolnika, umjesto (košto drugđe) oko 15. Posljedica jest, da svaki ne-atletičar, a tih je vjerojatno većina nas, samo s poteškoćom uspinje se, prelazeć preko kolnika, opet na visinu hodnika, a navlastito kod zimskog ili skliskog vremena kakvog ljetoske imamo i suviše mnogo.

724. *Veoma* strme Becićeve stube, u gornjem dijelu još su posve neuređene, teške za uspinjati. Kako bi bilo da se opet onaj gradski prolaz kraj kbr. 64 u Jurjevskoj ulici očisti od šikare te otvori prometu, što ne bi trebalo stuba već bi moglo bili petljama (serpentinama). Sada je isti zabit bodljikavom žicom. Ako je nepotreban, neka se taj komad zemljišta napusti i rasproda susjedima interesentima.

725. Iz krugova građanstva ponovno je stigao poticaj, da bi se prastare Mlinske stube, koje (kažu već od 14 vijeka) čine najkraći spoj između Griča i Kaptola, uspostavile. Mi smo u ovim recima već pred više godina zagovarali taj predmet, tim više, što je taj spoj ne samo u javnom interesu prijeko potrebit, već i sasma neznatnim troškovima, koji se sastoje lih u betonovanju stuba, skopčan. Taj je prolaz Kuen-ban pred nekih 4 decenija dao zatvoriti, e bi olakšao redarstvu nadzor nad gomilama demonstranata, nadirućima sa Potoka prema Markovom trgu, dok je to kroz Male Stube bilo teže, a i zasjede su bile onemogućene. Danas kad sve ovo spada u povijest, bila bi, mnijemo, hora da se Mlinske štenge obnovljene predadu građanstvu. Kako doznajemo mjerodavni na Općini saglasni su s time da se taj trošak proračunski osigura. Samo da ga ne bi opet kod općih »križancija« (košto već mnogo drugošta) progutala »tama« crvene olovke.

726. Umjesto da kao kod nas, x vrsta inkasatora, u razno doba dana i godine dolazi u stanove, dosađujući (većinom, dašto, kućanici, jer je ona glavni stanar i najviše doma) — trebalo bi, košto je to npr. slučaj u našem gradu — dvojniku, Grazu, — da samo *jedan* očitač od grada dođe, koji bi bilježio u tri knjige: struju, plin, vodu, — a sve bi se drugo automatski odvijalo poštom. Stranka bi dobila mjesečno po jednu samo poštansku ček-uplatnicu, na čijoj bi poleđini našla specifikaciju potrošnje za *sve* vrste grad. postrojenja kao i cijene i iznose. Uplata bi bivala sasma komotno, gdje i kada bi se stranki sviđelo, te sve odjednom. Stari način, koji je npr. kroz dug niz godina izvrsno funkcijonirao kod OUZOR-a, a sad je napušten, vjerojatno zato, da se što više ljudi uposli? Možda je i *to* stajalište, ali stvara nezdrave sinekure. Izlišno je u ostalom i ono toli rado prakticirano stanovište da se na uplatnice koje se razašilju u otvorenim omotcima (taksa 25 para), nalijepljuju marke po 1 Din, i to strankama stavlja u račun. To je možda fino za poštanski erar, ali manje za građanstvo koje plaća svojih 1 milijun dinara godišnje za ove marke. Prije 30 godina takove su tiskanice u poslu radničkog osiguranja uživale oprost od poštarine.

727. Jedan (u pravom smislu »bidermajerski«) lampoupaljivač svake se večeri žuri na Gupčevu zvijezdu da pripali jednu **crvenu** petrolejku, postavljenu sa sjeverne strane ulaza (prema smjeru grada) u lijevu voznu cestu, sa zadaćom da preprijeći vozilima uvoz u istu, kako je (u ostalom u skladu sa cestoredarstvenim propisom) »desno vozi«. Dotle lijepo. Zašto ali mora biti baš petrolejska? Ta sve je naokolo već odavna sjajno elektrificirano kao u kazalištu. Ovakove se sitne lampice rabe kod izvađajućih gradnja radi noćne opasnosti za prolaznike.

728. Prolazeći mimo Preradovićevog spomenika s onom nezgrapnom IX-nogom, pomislio sam: Bože, šta je to jedan neukus! Postaviti jednog narodnog pjesnika i mislioca, genija dakle, koji je svome narodu i sebi pribavio časti i slave svojim intelektom, svojim pjesničkim duhom, — u uniformi časnika! Ko da se on na *bojnom polju* kao strateg istaknuo, a ne kao filozof. Onda bi jednakim pravom trebalo npr. i Goetheu, koji je bio rezervni časnik, postaviti spomenik u uniformi, a to, kako poznato, nigdje slučaj nije. U opće se spomenik postavlja: *ličnosti* dotičnika, dakle nosiocu ovih ili onih velikih ili genijalnih svojstava, a ne njegovom praktičkom, svagdanjem JA, kako se isti morao kroz svagdašnjicu proturavati, sa svim njenim mizerijama i brigama. Pa kako se te okolnosti ne ovjekovječuju, — jer su ne samo posve neinteresantne, već i svima smrtnicima zajedničke i skoro identične, — tako ni kaput, hlače ili npr. kišobran, koje je slučajno nosio, bradavica, ili čak trbuh kojeg je imao. Treba dakle njegovoj *idealnoj* ličnosti stavljati spomenik, to jest u potpunoj, estetskoj formi, a ta je na način klasike: dakle gol, polugol, ili tek na način antike drapiran! Stari su umjetnici to znali: Josip II npr. na divnom trgu Dvorske biblioteke u Beču, prikazan je kao Rimljanin što je sasma ispravno. Koncedirajmo međutim da se spomenik jednom vojskovođi, ali *samo kao takovomu*, može postavljati u uniformi, — svakako nešto

idealiziranoj, — jer herojski karakter sličan je antičkome, grčko-rimskom. Jelačić je romantički, ali ispravno shvaćen: Jest! T a k o on živi u tradiciji naroda hrvatskog!

729. Kod nas se još izvađaju valjci (dimovodni kanali) kvadratičnog oblika, što ima posljedicom da se nakon kraćeg vremena ugaoni segmenti napune čađom, koju dimnjačar nemože svojom okruglom kugljom idn. četkom, doseći pa tako on stalno čisti tek okrugao kanal. Brojni dimnački požari su daljnjom pojavom. U Njemačkoj na pr. uvedena je obla forma valjka, što je veoma lasno za izraditi, jer se to radi komadima oblica koje se pri zidanju stalno vrte u obliku uzvojnice (Schraubenlinie), pri čem se stijene lijepo same od sebe ožbukaju. Čoškovi su dakle tamo, umjesto od čađi, od zida. Dimnjački požari su rijetka iznimka, a tako bi valjalo i kod nas, gdje se okrugli rabe samo onđe gdje se umeću salonitne cijevi koje ostaju.

730. Na mirogojskoj konačnoj stanici netko je izbio i odnio kući kao uspomenu, ili za loženje, jednu od dasaka, kojima je (u ostalom dosta nelijepo, umjesto sa staklom) oplaćena tramvajska čekaona. Isto je na Gupčevoj Zvijezdi netko razbio skupocjeno staklo na sjevernoj krmi onog čekaćeg broda.

731. Proljetnu su sezonu »službeno« otvorili naši »špekulanti«, naime mališani, koji se po cestama špekuliraju uz glasan proljetni podcik. Danas i nekoć: Spektator mudri, prolazeći mimo tih dječaraca, kojima su se (a to je novost) priključile evo sad i curičke, sravnjivajući taj rad s nekdašnjim, nalazi gdjekoju promjenu. Prije svega, da se danas po gdjekoji prerevni stražator miješa u taj jogunluk, te strogim licem počne raštjeravati, ali ga, ugursuza, odaje smješeći se brk, koji kanda dezavuira ono što usta govore. U naše su doba tu službu vršili: tako rekuć šef glavnog stana Bohaniček (sin stare Bohaničke koju znadosmo svi), a uz njeg krilni pobočnici Grula i Mamek, slavni matadori Harmičke odn. Potočke ulične ilegalne organizacije. Postojao je nepisani, ali strogo održavani tarif za ubiranje te »placovine« (naglasak na i!), prema kojem je na pr. »ćorka« vrijedila 1, »baja« ili »bajsa« 2 ili 3, »Menka« t. j. kamenka od kremene građe, 5, a napokon »lenka« ili staklenka, koja je služila samo kao banknota a ne za praksu same igre, prema veličini 10 do 50 jedinica ili »ćorki«. Baje ili bajse bile su valorizirane prema boji i formatu. Ćorke bijahu crne. Matadori su, pobirajuć placarinu, išli ponosito ko španjolski grandi, zveckajući plijenom u jednoj malenoj vrećici koja je naviještala igrajućim se derančićima da se »ovrha« približuje. Sretni oni, kojima su hitre nožice omogućile pravodoban bijeg sa lica mjesta. No događala su se i pomilovanja...

732. Između ugla kuće br. 44 u Vlaškoj ulici (bivši Mlinarić- Bela Polak nasljednici) i Novakove ulice nasuprot Langovom trgu, na jednu razdaljenost od preko 100 m nema nikakvog izvora svjetlosti, posljedicom je noćju na tom komadu jedan mrak, koji se može mirne duše sravnati s onim u Egiptu, kad je Jehova pomorio prvorođence. To tim većma, što su na nedalekom Ribnjaku lučne sijalice porazmještene na poprilici pola razmaka.

733. Pisac se ovih redaka vozio jednim autotaksom, pa što je morao na svoju veliku žalost i razočaranje doživiti? To, da mu je jedan okrajak van strčećeg »federa« iz sjedala, poderao notabene još k tomu n o v e fine hlače, a sva sreća još kod tog, što mu nije povredio jedan štonoriječ plemeniti dio tijela. Ha! uskliknu Špektator, to ne smije da bidne. Takvo se vozilo ne smije puštati u promet koje ugrožava sjedalice građana. A što tek, da je bila jedna gospođa po sredi? To bi pretstavljalo svakako »oteškoćujuću okolnost«.

734. Kod štampanja formulara za prijavu živežnih namirnica radi izdavanja karata, zaboravljeno je bilo uvrstiti ispod zvjezdice na pr. opasku, da: količine ispod toliko i toliko kg. ne prijavljuju se. Tako bi bilo mnogo debata i mahalojka u tom pogledu izbjegnuto. Svejedno koja, ali n e k a k o v a se količina, držimo, ipak trebala označiti kao prosta od prijave. Mimogredce rečeno, može se lasno desiti da će netko svoju, recimo, uredno prijavljenu neznatnu količinu jedne vrsti namirnice, koju je nabavio baš radi tekuće potrebe (pošto ju u dućanu većinom ne dobije) — još p r i j e no što li bude redovno

izdavanje karata počelo funcionirati, potrošiti. Šta će onda jadnik započeti, ako mu budu zbog spomenute, prijavljene, u času podnešenja prijave postojavše »zalihe«, uskratili izdavanje karata?

735. Nije lijepo a i zaudara, da stanovnici okoliša sustavno nose i naslažuju uz onaj kut pored broja 84 na Tkalčićevoj ulici svakojaki gad i otpatke od kuhinja (ljuske od jaja, mrkve itd.) a time onesnažujući onaj dio uz potporni zid školskog vrta kaptolske škole. Prolazećem špektatoru se to duri. Ima tamo i fekalskih tvari, a sve to ne bi smjelo biti ako smo grad uredan, discipliniran, »sobočist« štono se kaže za mlade psetance. Ali mi to eto nismo. Nismo v i š e, treba reći.

736. Na traktu Kožarska ulica br. 9 (sa strane Radićeve ulice br. je 32), t. j. stara, palači slična negdašnja djevojačka škola od našeg majstora Felbingera, — netko je valjda kraj današnje nestašice kovina, odnio oko 8 m. odvodne cijevi tako da sad kišnica curkom curi s te visine po zidu ove 100-godišnje kuće, a ispod tog slapa okolišni stanovnici iz nepoznatog razloga redovno naslažu kućno i ostalo smeće. Kad gradski organi to otstrane, oni ga smatrajuć to valjda navičnim mjestom, ponovno nanesu. To je strašno i zbilja dosta žalosno. Neki su na takove »sitnice« bili navikli u svojoj rodnoj Žutoj Lokvi, Crnom Lugu ili Vučjem Razdolju, pa naivno drže, da je to i u našem starom gradu bez daljnjega sasma isto.

737. U malom džepnom »Sveznadaru« Lakatoševom nalazi se: da velika kornjača živi preko 100 i više godina. Blago njoj. Ne žuri joj se, jer ima vremena. Tako nam se čini da radi i novogradnja Pošte 2, koja se odvija uprav kornjačkim tempom, fileke mu! To bi trebalo da bude već »na glihi«.

738. Na zidovima cvate »zidna poezija« ili literatura. Nećemo da se osvrćemo na izljeve manje-više blezgavo-bljutave već samo na one, kojima služi ipak kakva-takva ideološka pozadina. Među tima nailazimo danas sve češće: »T r a ž i m o k r u h a !«, a u južnom dijelu Trnja nastavio je netko: »T r a ž i m o š e ć e r a !«, a pripisao još netko: »I c i g a r e t a !«, a k tome sitniji, nezgrapan rukopis: »badava!«. To sjeća živo na onu lijepu pjesmu od našeg starog Huge Badalića »Panem et circenses!«. Danas bi se reklo: Šećera i nogometnih utakmica! Evala im, pisatorima po stijenama: Zemlju Šlarafiju, ili kako braća vele »Dembeliju«.

739. U domu Blaženog (bivšeg Krizmana) u Tvrtkovoj ulici, gdje se danas nalazi banovinska Domaćinska škola, izvađene su (radi bolje rasvjete hodnika itd.) sve uklade vratnih krila, pa se djevojčicama vidi danju, a osobito noću u sobe! Pa sve da je i mutno staklo, ipak se dobro vidi u kupaonu gdje se curice kupaju. Ha! A tako je i na raznim WC-ima otstranjen katanac, pa se moraju pitomice podržavati svojim opasačima-kajišima, držeći se istima na način kočijaša kučirajućih, kako nebi naglim otvaranjem bile iznenađene i dovedene u jedan položaj, kog Špektator mirne duše može označiti »nezgodnim«. Tako se radi inače u uzama, iz lakoshvatljivih razloga, ali t u . . .

740. Nikad još nismo vidjeli, da bi jedan, recimo, kanonik ili pukovnik, ma kako teška vremena bila, bio bez cipela. Već ako t r e b a, i kad j e s t e t r e b a, onda oni, — bilo od kud, to se ne pita, — nasmognu i imadu valjane cipele. Samo naš ZET ne radi tako. Već godinama traje kubura sa stiskom na kolima, naročito kod 10, 11, 14 koja voze bez prikolica iz nepoznatim razloga. Mnogi se putnici voze badava, jer u onoj kutiji sardina kondukter ne stigne da svakog nadijeli kartom. Ipak nema ni makac od onih 24 motornih kola, koja ZET-u manjkaju i tako se ide bos, štono bi rekao da ostanemo u slici. Ipak, od kad je pred 2 mjeseca povišena vozna cijena za 0.50 Din, a to čini kraj 2 milijuna putnika mjesečno okrugli milijun dinara v i š e, mislimo da bi bilo lako, kad bi se htjelo, svakog mjeseca nabaviti po dvoja motorna kola, koja računamo sa cca pola milijuna komad, pa eto ti za godinu dana tih 24 komada motora! To je jasno kao mast za laštenje cipela. Piši brate u Berlin Siemensu ili u Peštu Ganzu ili Mavu, pa eto ti kola lijepa ko vrag. Kaže se: rat je. Hm. A kako je bilo lane, predlane, i još prije? Zar je i onda bio rat? Vječito dabome, gospodo, ne može jedan te isti park trajati, a

k tome se još promet razvija paralelno s porastom grada.

741. Na palači Vranicani, sada Seljački Dom, farbari su prigodom štrcanja pročelja žutilom jako pošpricali gradsku (veliku t. j. uglovnu) tablu sa oznakom »Trg Josipa Jurja Strossmajera« što se na onom azurnoplavom polju vrlo ružno vidi. Jedne ljestve, spužva i kablić vode pa da vidiš kako će se za 2 minute taj natpis glancati! Ne smijemo biti Oblomovščinom zaraženi, onako Širokaja slavjanskaja natura: Njičevo!

742. Na poklade pred večer pisac se ovih redaka grdno prepao: Na Ribnjaku je nešto praskalo skoro ko da su male bombe. Što bijaše? Dječurlija, fakinaža, stavivši na tračnici praskalice (ali goleme mora da su bile sudeć po žestokom pucnju), nasladivala se prskanjem i frcanjem varnica kad je motor naišao, a putnici, namještenici ZET-a i prolaznici trnuli od straha. Počeci su uvijek tako: u mladosti žabje praskavice, kasnije atentatori s bombama. To se nebi smjelo tako olako uzimati, gospodo!

743. Natpis kod gradskog Kupališta, a i na kraju kod Gredica, kaže, da je zabranjeno pod tom i tom kaznom po obrambenom nasipu prolaziti drukčije van pješke. Ipak brojni utisci konjskih kopita jasno kazuju, da neki tamo i jašu. Može se slijediti trag konjskih potkova a vidjeti i način trke: isprva kasom, zatim galopom ili u propanj. Nu kako je nasip u zimsko doba omekšao, utisci su dosta duboki, u njima se nakuplja scijeđena snježnica što nasip kvari. Jedan doduše gradski organ sjedi u onoj gajbi na ulazu u Kupalište, ali pošto stalno zaduben u čitanje Jutarnjeg ili Novosti, ne može primjetiti kad tkogod projaši nasipom. Dosta žalosno.

L I S T A K

NOVE KNJIGE I ČASOPISI

Primili smo dvobroj ilustriranog mjesečnika za kulturu vrta i za sitno gospodarstvo »N a š v r t« za mjesec veljaču i ožujak.

Sadržaj je ovog dvobroja:

O izboru rajnica za gredice. Neobična pojava na cvijetu Iris reticula. Strelitzia Augusta i Strelitzia Reginae. Osnova za proizvodnju povrća u vrtu. Bob u vrtu. Primjena pojave heterozis. Neki problemi našeg voćarstva. Zimska rezidba jabuka. Voćarski pokret u Hrvatskoj. Novi uspjesi u standardizaciji kompota. Babure. Plijesan na krumpiru. Kako ćemo si načiniti sanduke za sjetvu i presadnice Marker ili brazdar. Brus. Biljke bez zemlje. Što se radi u vrtu. Anketa učitelja o školskimi vrtovima. Hormoni bilja. East Malling. O kiselosti i bazičnosti voća. Razne vijesti i bilješke.

Sadržaj redovitog priloga »Sitno gospodarstvo«:

Ovčje meso. Veličina jajeta. XIX. izložba peradi golubova u Novom Sadu. Razno iz sitnog gospodarstva.

Ovaj je broj ukrašen sa 19 slika i crteža. List izdaje Hrvatsko hortikulturno društvo u Zagrebu, Bakačeva ul. 3, II. Godišnja predplata iznosi din 80.— (za narodne škole din 60.—). Društvena članarina din 100.— a članovi dobivaju list besplatno.

Izdavač: »Društvo Zagrebčana«. — Odgovorni urednik: Stjepan Stiegler, grad. senator, Brešćenskoga ulica 10 (telefon 22-411). — Uredništvo i uprava: Berislavićeva ul. 20/I. kat. Telefon 24-383. — Tiskara »Tipografija« d. d. u Zagrebu, Preobraženska ulica broj 6. — Za tiskaru odgovora Ivan Ivanković, Selska cesta br. 47.